

**GMINA CHOTCZA
WOJ. MAZOWIECKIE**

**GMINNY PROGRAM OPIEKI
NAD ZABYTKAMI
na lata 2023-2026**

Projekt do konsultacji społecznych

SPIS TREŚCI

Wstęp.....	3
1. Podstawa prawna i cele opracowania Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami	4
2. Uwarunkowania prawne ochrony zabytków i opieki nad zabytkami w Polsce	5
3. Uwarunkowania zewnętrzne ochrony dziedzictwa kulturowego Gminy Chotcza	13
3.1. Strategiczne cele polityki państwa w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami ..	13
3.2. Relacje Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie województwa i powiatu.....	14
4. Uwarunkowania wewnętrzne ochrony dziedzictwa kulturowego Gminy Chotcza	22
4.1. Charakterystyka krajobrazu i dziedzictwa kulturowego gminy Chotcza	22
<i>Zarys historii obszaru gminy Chotcza</i>	22
<i>Krajobraz kulturowy</i>	24
<i>Zabytki nieruchome</i>	26
<i>Zabytki archeologiczne</i>	31
<i>Dziedzictwo niematerialne</i>	32
4.2. Zabytki w wojewódzkim rejestrze zabytków	36
4.3. Zabytki w gminnej ewidencji zabytków.....	37
5. Ocena stanu dziedzictwa kulturowego gminy	40
5.1. Zabytki o najwyższym znaczeniu dla gminy Chotcza.....	40
5.2. Analiza szans i zagrożeń	41
6. Założenia programowe	43
7. Instrumentarium realizacji gminnego programu opieki nad zabytkami	46
8. Zasady oceny realizacji Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami	47
9. Źródła finansowania Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami	49
10. Realizacja i finansowanie przez gminę zadań z zakresu ochrony zabytków.....	54
Bibliografia.....	55
Spis tabel i zdjęć.....	56
Załączniki	57

WSTĘP

Program Opieki nad Zabytkami w Gminie Chotcza na lata 2023-2026 został opracowany celem realizacji zapisów ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (tekst jednolity: Dz. U. z 2022 r., poz. 840), która nakłada obowiązek jego opracowania zarówno na szczeblu wojewódzkim, powiatowym jak i gminnym.

Podstawowym zadaniem gminnych programów opieki nad zabytkami jest określenie kierunków działań i zadań służących poprawie kondycji dziedzictwa kulturowego - zarówno stanu zachowania zabytków, jak i udziału zabytków w kształtowaniu rozwoju i wizerunku gminy.

Programy opieki nad zabytkami służyć mogą rozwojowi gminy poprzez określenie zasadniczych kierunków działań i zadań na rzecz poprawy stanu zachowania zabytków, eksponowania walorów krajobrazu kulturowego, wykorzystanie zabytków dla potrzeb społecznych, gospodarczych i edukacyjnych.

Celem opracowania „Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami Gminy Chotcza na lata 2023-2026” jest określenie zasadniczych kierunków działań inicjowanych przez samorząd gminny w zakresie ochrony dziedzictwa kulturowego występującego w jego granicach administracyjnych, stworzenie strategii ochrony zabytków oraz upowszechniania i promowania dziedzictwa kulturowego, które stanowi o tożsamości kulturalnej oraz stawia sobie za cel zachowanie dziedzictwa kulturowego dla przyszłych pokoleń w oparciu o środki prawne i finansowe dostępne dla gminy.

Głównym celem sformułowania dokumentu jest dążenie do znaczącej poprawy stanu zasobów lokalnego dziedzictwa kulturowego oraz zachowania krajobrazu kulturowego Gminy Chotcza ponieważ różnorodność dziedzictwa kulturowego gminy może w istotny sposób przyczynić się do rozwoju społeczno-gospodarczego, a tym samym do poprawy jakości życia jej mieszkańców.

Program opieki nad zabytkami gminy Chotcza został opracowany zgodnie z wytycznymi poradnika metodycznego „Gminny program opieki nad zabytkami”, przygotowany przez Narodowy Instytut Dziedzictwa w Warszawie.

1. PODSTAWA PRAWNA I CELE OPRACOWANIA GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI

Przygotowanie i realizacja programu opieki nad zabytkami, będącego istotnym instrumentem opieki nad zabytkami i ochrony zabytków, należy do ustawowych obowiązków samorządu gminnego. Podstawą prawną sporządzenia Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami gminy Chotcza są przepisy wynikające z ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (tekst jednolity Dz. U. z 2022 r., poz. 840). Ustawa ta nakłada na samorząd obowiązek sporządzania gminnych programów opieki nad zabytkami.

Zgodnie z art. 87 ust. 1 wymienionej ustawy, prezydent, burmistrz lub wójt sporządza na okres 4 lat gminny program opieki nad zabytkami, który po uzyskaniu opinii Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków jest uchwalany przez Radę Gminy. Po zatwierdzeniu dokument ogłaszany jest w Dzienniku Urzędowym Województwa. Z realizacji programu wójt gminy sporządza co dwa lata sprawozdanie, które jest przedstawiane Radzie Gminy.

Główne cele gminnych programów opieki nad zabytkami określa art. 87 ust. 2 cytowanej wyżej ustawy, do których należą:

- włączenie problemów ochrony zabytków do systemu zadań strategicznych, wynikających z koncepcji przestrzennego zagospodarowania kraju;
- uwzględnienie uwarunkowań ochrony zabytków, w tym krajobrazu kulturowego i dziedzictwa archeologicznego, łącznie z uwarunkowaniami ochrony przyrody i równowagi ekologicznej;
- zahamowanie procesów degradacji zabytków i doprowadzenie do poprawy stanu ich zachowania;
- wyeksponowanie poszczególnych zabytków oraz walorów krajobrazu kulturowego;
- podejmowanie działań zwiększających atrakcyjność zabytków dla potrzeb społecznych, turystycznych i edukacyjnych oraz wspieranie inicjatyw sprzyjających wzrostowi środków finansowych na opiekę nad zabytkami;
- określenie warunków współpracy w właścicielami zabytków, eliminujących sytuacje konfliktowe związane z wykorzystaniem tych zabytków;
- podejmowanie przedsięwzięć umożliwiających tworzenie miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami.

2. UWARUNKOWANIA PRAWNE OCHRONY ZABYTKÓW I OPIEKI NAD ZABYTKAMI W POLSCE

Deklarację ochrony dziedzictwa narodowego oraz stworzenie warunków upowszechniania i równego dostępu do dóbr kultury, będącej źródłem tożsamości narodu polskiego zawiera **Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej** z dnia 2 kwietnia 1997 r. (Dz. U. z 1997 r. Nr 78, poz. 483, z 2001 r. Nr 28, poz. 319, z 2006 r. Nr 200, poz. 1471 oraz z 2009 r. Nr 114, poz. 946):

Art. 5 Rzeczpospolita Polska (...) strzeże dziedzictwa narodowego oraz zapewnia ochronę środowiska, kierując się zasadą zrównoważonego rozwoju.

Art. 6 ust. 1. Rzeczpospolita Polska stwarza warunki upowszechniania i równego dostępu do dóbr kultury, będącej źródłem tożsamości narodu polskiego, jego trwania i rozwoju oraz ust. 2. udziela pomocy Polakom zamieszkałym za granicą w zachowaniu ich związków z narodowym dziedzictwem kulturalnym.

Art. 86 Każdy jest obowiązany do dbałości o stan środowiska i ponosi odpowiedzialność za spowodowane przez siebie jego pogorszenie. Zasady tej odpowiedzialności określa ustawa.

Podstawowym aktem prawa regulującym ochronę i opiekę nad zabytkami jest ustawa z 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (tekst jednolity Dz.U. z 2022 r., poz. 840) wraz z aktami wykonawczymi, w której określono przedmiot, formy i zasady ochrony zabytków i opieki nad nimi. Podstawowym aktem wykonawczym jest Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 26 maja 2011 r. w sprawie prowadzenia rejestru zabytków, krajowej, wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków oraz krajowego wykazu zabytków skradzionych lub wywiezionych za granicę niezgodnie z prawem (tekst jednolity Dz.U. 2021, poz. 56).

Przy opracowaniu programu opieki nad zabytkami należy uwzględnić przepisy ustawy z 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, takie jak:

Art. 3 definiuje podstawowe pojęcia użyte w ustawie:

- **zabytek** - nieruchomość lub rzecz ruchoma, ich część lub zespoły, będące dziełem człowieka lub związana z jego działalnością i stanowiąca świadectwo minionej epoki bądź zdarzenia, którego zachowanie leży w interesie społecznym ze względu na posiadaną wartość historyczną, artystyczną lub naukową;
- **zabytek nieruchomy** – nieruchomość, jej część lub zespół nieruchomości, posiadających cechy jw.;
- **zabytek ruchomy** – rzecz ruchoma, jej część lub zespół rzeczy ruchomych, posiadających cechy jw.;
- **zabytek archeologiczny** - zabytek nieruchomy, będący powierzchnią, podziemną lub podwodną pozostałością egzystencji i działalności człowieka, złożoną z nawarstwień kulturowych i znajdujących się w nich wytworów bądź ich śladów albo zabytek ruchomy, będący tym wytworem;

- **historyczny układ urbanistyczny lub ruralistyczny** - przestrzenne założenie miejskie lub wiejskie, zawierające zespoły budowlane, pojedyncze budynki i formy zaprojektowanej zieleni, rozmieszczone w układzie historycznych podziałów własnościowych i funkcjonalnych, w tym ulic lub sieci dróg;
- **historyczny zespół budowlany** - powiązana przestrzennie grupa budynków wyodrębniona ze względu na formę architektoniczną, styl, zastosowane materiały, funkcję, czas powstania lub związek z wydarzeniami historycznymi;
- **krajobraz kulturowy** - przestrzeń historycznie ukształtowana w wyniku działalności człowieka, zawierająca wytwory cywilizacji oraz elementy przyrodnicze;
- **otoczenie zabytku** - teren wokół lub przy zabytku wyznaczony w decyzji o wpisie tego terenu do rejestru zabytków w celu ochrony wartości widokowych zabytku oraz jego ochrony przed szkodliwym oddziaływaniem czynników zewnętrznych.

Przedmiot ochrony doprecyzowany został w art. 6, ust. 1 ustawy, który wskazuje że opiece i ochronie podlegają bez względu na stan zachowania:

- **zabytki nieruchome** będące, w szczególności:
 - krajobrazami kulturowymi,
 - układami urbanistycznymi, ruralistycznymi i zespołami budowlanymi,
 - dziełami architektury i budownictwa,
 - dziełami budownictwa obronnego,
 - obiektami techniki, a zwłaszcza kopalniami, hutami, elektrowniami i innymi zakładami przemysłowymi,
 - cmentarzami, parkami, ogrodami i innymi formami zaprojektowanej zieleni,
 - miejscami upamiętniającymi wydarzenia historyczne bądź działalność wybitnych osobistości lub instytucji;
- **zabytki ruchome** będące, w szczególności:
 - dziełami sztuk plastycznych, rzemiosła artystycznego i sztuki użytkowej,
 - kolekcjami stanowiącymi zbiory przedmiotów zgromadzonych i uporządkowanych według koncepcji osób, które tworzyły te kolekcje,
 - numizmatami oraz pamiątkami historycznymi, a zwłaszcza militariami, sztandarami, pieczęciami, odznakami, medalami i orderami,
 - wytworami techniki, a zwłaszcza urządzeniami, środkami transportu oraz maszynami i narzędziami świadczącymi o kulturze materialnej, charakterystycznymi dla dawnych i nowych form gospodarki, dokumentującymi poziom nauki i rozwoju cywilizacyjnego,
 - materiałami bibliotecznymi, o których mowa w art. 5 ustawy z dnia 27 czerwca 1997 r. o bibliotekach (tekst jednolity Dz.U. z 2019 r., poz. 1479)
 - instrumentami muzycznymi,
 - wytworami sztuki ludowej i rękodzieła oraz innymi obiektami etnograficznymi,
 - przedmiotami upamiętniającymi wydarzenia historyczne bądź działalność wybitnych osobistości lub instytucji;
- **zabytki archeologiczne** będące, w szczególności:
 - pozostałościami terenowymi pradziejowego i historycznego osadnictwa,

- cmentarzyskami,
- kurhanami,
- reliktnami działalności gospodarczej, religijnej i artystycznej.

Ochronie mogą podlegać także zabytki niematerialne - nazwy geograficzne, historyczne lub tradycyjne nazwy obiektu budowlanego, placu, ulicy lub jednostki osadniczej (art. 6, ust. 2 ustawy).

Formami ochrony zabytków są (art. 7):

- 1) wpis do rejestru zabytków;
- 2) wpis na Listę Skarbów Dziedzictwa;
- 3) uznanie za pomnik historii;
- 4) utworzenie parku kulturowego;
- 5) ustalenia ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego albo w decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego.

Wpis do rejestru zabytków należy do kompetencji wojewódzkich konserwatorów zabytków (decyzje o wpisie podejmowana są z urzędu lub na wniosek posiadacza zabytku położonego na terenie województwa).

Listę Skarbów Dziedzictwa prowadzi minister właściwy do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego. Na Listę Skarbów Dziedzictwa wpisuje się zabytek ruchomy o szczególnej wartości dla dziedzictwa kulturowego, na podstawie decyzji wydanej przez ministra właściwego do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego, z urzędu albo na wniosek właściciela zabytku ruchomego.

Pomnik historii ustanawia Prezydent RP, na wniosek ministra właściwego ds. kultury, w drodze rozporządzenia. Pomnikiem historii można uznać zabytek nieruchomy wpisany do rejestru lub park kulturowy o szczególnej wartości dla kultury – określa to art. 15 ustawy ust.1, ust. 2 precyzuje, iż wniosek może zostać złożony po uzyskaniu opinii Rady Ochrony Zabytków. Zgodnie z ust. 4 istnieje możliwość przedstawienia Komitetowi Dziedzictwa Światowego wniosku o wpis pomnika historii na „Listę dziedzictwa światowego” w celu objęcia tego pomnika ochroną na podstawie Konwencji w sprawie ochrony światowego dziedzictwa kulturowego i naturalnego, przyjętej w Paryżu w dniu 16 listopada 1972 r.

Utworzenie **parku kulturowego** oraz sporządzanie **miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego** z odpowiednimi zapisami dotyczącym ochrony dziedzictwa kulturowego (obowiązek wynikający też z ustawy z dnia 27 marca 2003 roku o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym (tekst jednolity Dz.U. z 2022 r, poz. 503) leży w kompetencjach samorządu gminy.

Ochrona zabytków realizowana jest przez organy administracji publicznej, co określa art. 4 ustawy. Ochrona zabytków polega, w szczególności, na podejmowaniu działań mających na celu:

- zapewnienie warunków prawnych, organizacyjnych i finansowych umożliwiających trwałe zachowanie zabytków oraz ich zagospodarowanie i utrzymanie;
- zapobieganie zagrożeniom mogącym spowodować uszczerbek dla wartości zabytków;
- udaremnianie niszczenia i niewłaściwego korzystania z zabytków;
- przeciwdziałanie kradzieży, zaginięciu lub nielegalnemu wywozowi zabytków za granicę;
- kontrolę stanu zachowania i przeznaczenia zabytków;
- uwzględnianie działań ochronnych w planowaniu przestrzennym oraz przy kształtowaniu środowiska.

Opieka nad zabytkiem sprawowana przez jego właściciela lub posiadacza wg art. 5 ustawy polega, w szczególności, na zapewnieniu warunków:

- naukowego badania i dokumentowania zabytku;
- prowadzenia prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytku;
- zabezpieczenia i utrzymania zabytku oraz jego otoczenia w jak najlepszym stanie; korzystania z zabytku w sposób zapewniający trwałe zachowanie jego wartości;
- popularyzowania i upowszechniania wiedzy o zabytku oraz jego znaczeniu dla historii i kultury.

Według art. 18 ust. 1. ustawy ochronę zabytków i opiekę nad zabytkami uwzględnia się przy:

- sporządzaniu i aktualizacji koncepcji przestrzennego zagospodarowania kraju;
- strategii rozwoju województw, planów zagospodarowania przestrzennego województw;
- planowaniu zagospodarowania przestrzennego morskich wód wewnętrznych, morza terytorialnego i wyłącznej strefy ekonomicznej;
- analizie i studium z zakresu zagospodarowania przestrzennego powiatu, strategii rozwoju gmin oraz miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego;
- decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy;
- decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej;
- decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego.

Według art. 18 ust. 2. ustawy w dokumentach strategicznych i planistycznych województwa, powiatu, gminy:

- uwzględnia się krajowy program ochrony zabytków i opieki nad zabytkami;
- określa się rozwiązania niezbędne do zapobiegania zagrożeniom dla zabytków;
- zapewnia się ochronę zabytków przy realizacji inwestycji;
- ustala się rozwiązania mające na celu przywracanie zabytków do jak najlepszego stanu;

- ustala się przeznaczenie i zasady zagospodarowania terenu uwzględniające opiekę nad zabytkami.

Szczegółowe zasady ochrony poszczególnych zabytków nieruchomych i obszarów zapisywane są, zgodnie z art. 19 ust. 1 i 1a ustawy w studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy oraz w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego, a także w decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy.

Zgodnie z **art. 21 ustawy** ewidencja zabytków jest podstawą sporządzania programów opieki nad zabytkami przez gminy, powiaty, województwa. Opracowanie wszelkiego rodzaju koncepcji, wytycznych, projektów rewaloryzacji czy też planów adaptacji i przekształceń obiektów zabytkowych, a także studiów zagospodarowania przestrzennego oraz miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego opiera się na wiedzy o zasobie zabytkowym, stąd działania te powinny poprzedzać działania ewidencyjne. Zgodnie z **art. 22 ust. 4 ustawy** wójt (burmistrz, prezydent miasta) prowadzi gminną ewidencję zabytków, zaś zgodnie z ust. 2 wojewódzką ewidencję zabytków prowadzi wojewódzki konserwator zabytków.

Gminna ewidencja zabytków nie jest ustawową formą ochrony zabytków, ale faktycznie funkcjonuje jako taka poprzez inne przepisy:

- art. 7, pkt. 4 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami łącznie z przepisami ustawy Prawo budowlane (art. 36, ust. 3) i ustawy o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym;
- obowiązek uwzględniania gminnej ewidencji zabytków w programach opieki wojewódzkich, powiatowych i gminnych (art. 21), które z kolei uwzględnia się przy sporządzaniu planów zagospodarowania przestrzennego;
- obowiązek uwzględniania gminnej ewidencji zabytków w studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy oraz w miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego (art. 19, ust. 1, pkt. 2);
- w stosunku do obiektów budowlanych oraz obszarów niewpisanych do rejestru zabytków, a ujętych w gminnej ewidencji zabytków, pozwolenie na budowę lub rozbiórkę obiektu budowlanego wydaje właściwy organ w uzgodnieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków.

Podział kompetencji i organizacja organów ochrony zabytków określone są w art. 89-101 tej ustawy.

Ustawowo organami ochrony zabytków są:

1. Minister właściwy do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego, w imieniu którego zadania i kompetencje w tym zakresie wykonuje Generalny Konserwator Zabytków.

Do kompetencji GKZ należy m.in. opracowywanie krajowego programu ochrony i opieki nad zabytkami, podejmowanie działań związanych z wspieraniem rozwoju regionalnego i realizacja kontraktów wojewódzkich w sprawach opieki nad zabytkami, sprawowanie nadzoru nad działalnością wojewódzkich konserwatorów zabytków, prowadzenie krajowej ewidencji zabytków, promowanie badań naukowych w zakresie konserwacji zabytków.

Przy ministrze ds. kultury działa Rada Ochrony Zabytków, jako organ opiniodawczo-doradczy. Przy Generalnym Konserwatorze Zabytków działa Główna Komisja Konserwatorska, jako organ opiniodawczy.

2. Wojewoda, w imieniu którego zadania i kompetencje w tym zakresie wykonuje wojewódzki konserwator zabytków. Do zadań wojewódzkiego konserwatora zabytków należy m.in.: realizacja zadań wynikających z krajowego programu ochrony zabytków i opieki nad zabytkami, sporządzanie, w ramach przyznanych środków budżetowych, planów finansowania ochrony zabytków i opieki nad zabytkami, prowadzenie rejestru i wojewódzkiej ewidencji zabytków oraz gromadzenie dokumentacji w tym zakresie; wydawanie decyzji, postanowień i zaświadczeń w sprawach określonych w ustawie oraz w przepisach odrębnych; sprawowanie nadzoru nad prawidłowością prowadzonych badań konserwatorskich, architektonicznych, prac konserwatorskich, restauratorskich, robót budowlanych i innych działań przy zabytkach oraz badań archeologicznych; organizowanie i prowadzenie kontroli w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami; opracowywanie wojewódzkich planów ochrony na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych; upowszechnianie wiedzy o zabytkach; współpraca z innymi organami administracji publicznej w sprawach ochrony zabytków. Przy Wojewódzkim Konserwatorze Zabytków działa Wojewódzka Rada Ochrony Zabytków, jako organ opiniodawczy.

Ochrona zabytków i opieka nad zabytkami zgodnie z zapisem ustawy z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym (tekst jednolity Dz. U. z 2022 r. poz. 559) należy do zadań własnych gminy.

Art. 7, ust. 1, pkt. 9 cytowanej ustawy określa zadania własne gminy: „*zaspokajanie zbiorowych potrzeb wspólnoty należy do zadań własnych gminy*”. W szczególności zadania własne obejmują m.in. zagadnienia:

- ładu przestrzennego, gospodarki nieruchomościami, ochrony środowiska i przyrody oraz gospodarki wodnej;
- gminnych dróg, ulic, mostów, placów oraz organizacji ruchu drogowego;
- wodociągów i zaopatrzenia w wodę, kanalizacji, usuwania i oczyszczania ścieków komunalnych, utrzymania czystości i porządku oraz urządzeń sanitarnych; wysypisk i unieszkodliwiania odpadów komunalnych, zaopatrzenia w energię elektryczną i ciepłą oraz gaz;
- gminnego budownictwa mieszkaniowego,
- kultury, w tym bibliotek gminnych i innych instytucji kultury oraz **ochrony zabytków i opieki nad zabytkami;**
- kultury fizycznej i turystyki, w tym terenów rekreacyjnych i urządzeń sportowych,

- targowisk i hal targowych;
- zieleni gminnej i zadrzewień;
- cmentarzy gminnych;
- utrzymania gminnych obiektów i urządzeń użyteczności publicznej oraz obiektów administracyjnych;
- promocji gminy.

INNE uregulowania prawne dotyczące zabytków:

1. Ustawa z dnia 27 marca 2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym (t. j. Dz.U. z 2021, poz. 741) z aktami wykonawczymi;
2. Ustawa z dnia 7 lipca 1994 r. Prawo budowlane (t. j. Dz.U. z 2021, poz. 2351);
3. Ustawa z dnia 27 kwietnia 2001 r. Prawo ochrony środowiska (t. j. Dz.U. z 2021, poz. 1973) z aktami wykonawczymi, z której wynika obowiązek wykonania opracowania ekofizjograficznego do studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy (art. 72 ust. 4 i 5) z uwzględnieniem walorów zabytkowych;
4. Ustawa z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody (t. j. Dz.U. z 2021, poz. 916), uwzględnia się w niej ochronę krajobrazów (zachowanie cech charakterystycznych danego krajobrazu), a wśród walorów chronionych wymienia się wartości kulturowe. Jedną z form ochrony wg tej ustawy są parki krajobrazowe – obszary chronione ze względu na wartości przyrodnicze, ale także walory historyczne i kulturowe;
5. Ustawa z dnia 21 sierpnia 1997 r. o gospodarce nieruchomościami (t. j. Dz.U. z 2021 r., poz. 1899);
6. Ustawa z dnia 12 stycznia 1991 r. o podatkach i opłatach lokalnych (t. j. Dz.U. z 2021 r. poz. 1452)
7. Ustawa z dnia 25 października 1991 r. o organizowaniu i prowadzeniu działalności kulturalnej (t. j. Dz.U. z 2020 r., poz. 194);
8. Ustawa z dnia 24 kwietnia 2003 r. o działalności pożytku publicznego i wolontariacie (t. j. Dz.U. z 2022 r., poz. 1327);
9. Ustawa z 3 października 2008 r. o udostępnianiu informacji o środowisku i jego ochronie, udziale społeczeństwa w ochronie środowiska oraz o ocenach oddziaływania na środowisko (t. j. Dz.U. z 2022 r., poz. 1029). Na mocy w/w ustawy ochrona „*obszarów o krajobrazie mającym znaczenie historyczne, kulturowe lub archeologiczne, zabytków i krajobrazu kulturowego, objęte istniejącą dokumentacją, w szczególności rejestrem lub ewidencją zabytków*” otrzymuje dodatkowe umocowanie prawne.
10. Ustawa z dnia 24 kwietnia 2015 r. o zmianie niektórych ustaw w związku ze wzmocnieniem narzędzi ochrony krajobrazu, **tzw. ustawa krajobrazowa** (t. j. Dz.U. 2022, poz. 916). Nowa ustawa nakłada na władze samorządowe nowe obowiązki, m.in w zakresie krajobrazu kulturowego i sporządzenia audytu krajobrazowego. Na podstawie nowych przepisów samorządy gminne uzyskały kompetencje do wprowadzenia uchwały w sprawie lokalizacji reklam, obiektów małej architektury i ogrodzeń.

Uchwała reklamowa nie jest obowiązkowa – to od gminy zależy, czy ją sporządzi. Ustalenia dotyczące reklam, obiektów małej architektury i ogrodzeń nadal będą wówczas obowiązywać, jeżeli zawierają je uchwalone miejscowe plany zagospodarowania przestrzennego. Regulacje miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego obowiązujących w dniu wejścia w życie ustawy i przyjętych na podstawie art. 15 ust. 3 pkt 9 ustawy o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym, w brzmieniu dotychczasowym, obowiązują do dnia wejścia w życie uchwały reklamowej.

3. UWARUNKOWANIA ZEWNĘTRZNE OCHRONY DZIEDZICTWA KULTUROWEGO GMINY CHOTCZA

3.1. STRATEGICZNE CELE POLITYKI PAŃSTWA W ZAKRESIE OCHRONY ZABYTKÓW I OPIEKI NAD ZABYTKAMI

Krajowy program ochrony zabytków i opieki nad zabytkami na lata 2019-2022

Krajowy Program Opieki nad Zabytkami na lata 2019-2022 został przyjęty przez Radę Ministrów w dniu 13 sierpnia 2019 roku i jest efektem wykonania upoważnienia ustawowego, zawartego w artykułach 84 i 85, ust. 1 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami i jest programem rozwoju określonym w artykule 15 ustawy z dnia 6 grudnia 2006 roku o zasadach prowadzenia polityki rozwoju.

Cel główny Krajowego Programu Ochrony Zabytków i Opieki nad Zabytkami na lata 2019–2022 to Stworzenie warunków dla zapewnienia efektywnej ochrony i opieki nad zabytkami. Został on opracowany na bazie wniosków płynących z realizacji i ewaluacji Programu 2014–2017, a także zmiany systemu ochrony zabytków wprowadzonej ustawą z dnia 22 czerwca 2017 r. o zmianie ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami oraz niektórych innych ustaw. Cel główny dzieli się na trzy cele szczegółowe, zawierające kierunki działań.

CEL SZCZEGÓŁOWY 1 Optymalizacja systemu ochrony dziedzictwa kulturowego

Kierunek działania 1.1. Wzmocnienie systemu ochrony na poziomie lokalnym

1. Szkolenia dla jednostek samorządu terytorialnego w zakresie zarządzania dziedzictwem kulturowym, w tym pracowników merytorycznych, z uwzględnieniem zagadnień planowania przestrzennego i dostępności dla osób z niepełnosprawnościami;
2. Budowanie zasobu wiedzy o ochronie dziedzictwa kulturowego na poziomie lokalnym, regionalnym i centralnym;
3. Merytoryczne wsparcie procesu planowania i rewitalizacji w gminach;
4. Konkurs Generalnego Konserwatora Zabytków nagradzający gminy za modelowe wdrażanie programów opieki nad zabytkami.

Kierunek działania 1.2. Wzmocnienie systemu ochrony na poziomie centralnym

1. Wspieranie rozwijania kompetencji zawodowych pracowników służb konserwatorskich;
2. Ewaluacja stosowanych standardów i metod konserwatorskich;
3. Wsparcie działań dokumentacyjnych zasobu zabytkowego;
4. Powołanie Centrum Architektury Drewnianej.

CEL SZCZEGÓŁOWY 2 Wsparcie działań w zakresie opieki nad zabytkami

Kierunek działania 2.1. Merytoryczne wsparcie działań w zakresie opieki nad zabytkami

1. Upowszechnianie standardów i metod konserwatorskich dla wybranych zasobów zabytkowych (wybór zasobów, wypracowanie zaleceń dla opiekunów zasobu zabytkowego dotyczących metod konserwacji, adaptacji, dokumentacji i badań, upowszechnianie przez bazę wiedzy).

Kierunek działania 2.2. Podnoszenie bezpieczeństwa zasobu zabytkowego

1. Podniesienie bezpieczeństwa zasobów ruchomych przez sprzyjanie intensyfikacji współpracy z opiekunami zabytków przez właściwe służby i instytucje.

CEL SZCZEGÓŁOWY 3 Budowanie świadomości społecznej wartości dziedzictwa kulturowego

Kierunek działania 3.1. Upowszechnianie wiedzy na temat dziedzictwa kulturowego i jego wartości

1. Kampania społeczno-edukacyjna w mediach, z uwzględnieniem aspektu profilaktyki w dziedzinie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami i dostępności zabytków dla osób z niepełnosprawnościami;
2. Tworzenie narzędzi edukacyjnych dla szkół i instytucji kultury, z uwzględnieniem aspektu profilaktyki w dziedzinie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami.

Kierunek działania 3.2. Tworzenie warunków dla sprawowania społecznej opieki nad zabytkami

3.2. RELACJE GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI Z DOKUMENTAMI WYKONANYMI NA POZIOMIE WOJEWÓDZTWA I POWIATU

Program Opieki nad Zabytkami Województwa Mazowieckiego na lata 2022-2025

Program opieki nad zabytkami województwa mazowieckiego na lata 2022-2025 został przyjęty uchwałą nr 1721/267/21 Zarządu Województwa Mazowieckiego z dnia 26 października 2021 r.

Misją uchwalonego programu jest kontynuacja misji z lat 2018– 2021, która brzmi: **„Podnieść skuteczność opieki nad zabytkami i dziedzictwem niematerialnym w województwie mazowieckim”.**

W wyniku pogłębionej diagnozy sytuacji dziedzictwa kulturowego w województwie mazowieckim oraz ochrony i opieki nad nim, zdefiniowano trzy problemy kluczowe. W odpowiedzi na zdiagnozowane kluczowe problemy wyznaczono trzy OBSZARY STRATEGICZNE (obszary koncentracji działań), w których będą lokowane propozycje rozwiązań tych problemów, a więc – poszczególne cele strategiczne i przedsięwzięcia służące realizacji tych celów.

Kluczowy problem	OBSZAR STRATEGICZNY
Niewystarczająca świadomość wartości dziedzictwa wśród interesariuszy, niewłaściwe postawy interesariuszy wobec dziedzictwa.	Edukacja kształtująca świadomość i postawy
Potrzeba dalszej optymalizacji dostępu do środków finansowych na opiekę nad zabytkami	Optymalizacja systemu dostępu do środków
Potrzeba dalszego doskonalenia narzędzi działania w zakresie opieki nad zabytkami	Wypracowanie skutecznych narzędzi działania

Obszar strategiczny A: Edukacja kształtująca świadomość i postawy

- Cel A.1. Wsparcie edukacyjne samorządów lokalnych i właścicieli zabytków.

Przedsięwzięcie A.1.1. Mazowieckie Forum Dziedzictwa (MFD)

Przedsięwzięcie ma na celu stworzenie platformy regularnego doszkalania fachowego gminnych specjalistów opieki nad dziedzictwem a także stałej wymiany doświadczeń osób zajmujących się opieką nad dziedzictwem w administracji gminnej.

Przedsięwzięcie A.1.2. Dziedzictwo niematerialne – na krajową listę niematerialnego dziedzictwa kulturowego – kontynuacja

Celem programu jest zintensyfikowanie ochrony dziedzictwa niematerialnego województwa.

Przedsięwzięcie A.1.3. Konkurs „Renowacja Roku Zabytków Mazowsza” – kontynuacja

Celem programu jest promocja opieki nad zabytkami, dobrych praktyk konserwatorskich, renowacyjnych i adaptacyjnych wśród właścicieli zabytków nieruchomych znajdujących się na terenie województwa mazowieckiego.

- Cel A.2. Kształtowanie postawy zainteresowania dziedzictwem.

Przedsięwzięcie A.2.1. „Odkrywamy nasze dziedzictwo” – coroczny konkurs fotograficzny – kontynuacja

Celem przedsięwzięcia jest podtrzymanie zainicjowanego wśród mieszkańców w poprzednim programie 2018-2021 zainteresowania dokumentowaniem fotograficznym istniejących obiektów dziedzictwa, a także gromadzenie dokumentacji wykonanej przez społeczników.

Przedsięwzięcie A.2.2. Tożsamość lokalna – wartość unikalna (kontynuacja w nowej formie)

Program ma na celu wypełnienie jednego z ważnych deficytów, jakim jest brak dostrzegania i doceniania dziedzictwa lokalnego. Oprócz oczywistego pozytywnego wpływu na stan zabytków przez poszerzanie wiedzy o ich wartości i konieczności ich ochrony, wzmacnianie tożsamości lokalnej ma silny wpływ na powodzenie procesów rewitalizacyjnych, zapobieganie depopulacji i w efekcie przekłada się na potencjał rozwojowy gmin i całego województwa.

Obszar strategiczny B. Optymalizacja systemu dostępu do środków

- Cel B.1. Zoptymalizowanie systemu dotacji wojewódzkich

Przedsięwzięcie B.1.1. Dotacje do prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy obiektach zabytkowych – kontynuacja

Celem przedsięwzięcia jest wspieranie różnego rodzaju właścicieli obiektów zabytkowych w finansowaniu prac przy zabytkach.

- Cel B.2. Dbłość o zabytki własne województwa

Przedsięwzięcie B.2.1. Finansowanie prac przy obiektach zabytkowych, których właścicielem jest Samorząd Województwa Mazowieckiego – kontynuacja

Celem przedsięwzięcia jest kontynuowanie udoskonalania metody podziału środków pomiędzy różnego rodzaju wnioskodawców z uwzględnieniem priorytetów Samorządu Województwa.

Obszar strategiczny C. Skuteczne narzędzia działania

- Cel C.1. Ograniczanie ryzyka utraty najbardziej zagrożonych elementów dziedzictwa

Przedsięwzięcie C.1.1. Dokumentacja zabytków architektury XX wieku województwa mazowieckiego

Celem programu jest dokonanie systematycznej inwentaryzacji i dokumentacji dziedzictwa architektury po 1918 r. województwa mazowieckiego oraz wydanie publikacji na ten temat.

Przedsięwzięcie C.1.2. Inwentaryzacja i wyodrębnienie typów zabudowy drewnianej województwa – kontynuacja

Celem programu jest dokonanie systematycznej inwentaryzacji stylów architektury drewnianej województwa mazowieckiego.

Przedsięwzięcie C.1.3. Konkurs „Dom w krajobrazie” – kontynuacja

Celem programu jest stworzenie katalogu projektów architektonicznych współczesnej zabudowy dobrze zharmonizowanej z krajobrazem kulturowym poszczególnych regionów kulturowych województwa mazowieckiego.

Przedsięwzięcie C.1.4. Nasza żywa tradycja – kontynuacja

Głównym celem programu jest ochrona i upowszechnianie dziedzictwa niematerialnego oraz rozbudowa portalu Mazowiecki Szlak Tradycji, będącego bazą zasobów tego dziedzictwa.

- Cel C.2. Wzmocnienie potencjału promocyjnego zabytków.

Przedsięwzięcie C.2.1. Tworzyć system promocji mazowieckiego dziedzictwa w serwisach internetowych

Celem przedsięwzięcia jest skuteczna promocja mniej znanych elementów dziedzictwa w województwie mazowieckim w serwisach internetowych dzięki współpracy z podmiotami o utrwalonej renomie i potwierdzonej skuteczności promocyjnej.

Przedsięwzięcie C.2.2. Mazowieckie konserwacje

Celem przedsięwzięcia jest promocja zabytków dotowanych przez Samorząd Województwa.

Przedsięwzięcie C.2.3. Mazowiecki System Informacji Przestrzennej – Zabytki

Celem przedsięwzięcia jest stworzenie platformy zintegrowanego systemu informacji o zabytkach dla województwa mazowieckiego w ramach Mazowieckiego Systemu Informacji Przestrzennej.

Źródła finansowania programu to: budżet samorządu województwa, budżety samorządów lokalnych, wspólna realizacja przedsięwzięć z innymi podmiotami, dotacje celowe oraz inne źródła.

Plan zagospodarowania przestrzennego województwa mazowieckiego

Plan zagospodarowania przestrzennego województwa mazowieckiego przyjęty został Uchwałą nr 22/18 Sejmiku Województwa Mazowieckiego z dnia 19 grudnia 2018 r.

W zakresie ochrony zabytków i dziedzictwa kulturowego w Planie zagospodarowania postuluje się następujące działania:

- opracowanie krajowego programu ochrony zabytków i opieki nad zabytkami przez ministra właściwego do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego;
- opracowanie kryteriów oceny wartości i wyboru dóbr kultury współczesnej;

- identyfikację wartościowych obiektów i obszarów dóbr kultury współczesnej o charakterze ponadlokalnym oraz ich ochronę poprzez ustalenia w gminnych dokumentach planistycznych (w tym miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego);
- rozszerzenie listy miejsc objętych statusem pomnika historii o obszar Twierdzy Modlin, zespół sakralny z d. opactwem Kanoników Regularnych w Czerwińsku nad Wisłą, śródmiejski układ urbanistyczny Radomia i Siedlec, zespół urbanistyczno-krajobrazowy Iłży oraz układ Szydłowca.
- zachowanie ładu przestrzennego lub jego kreowanie, szczególnie w miejscach o istotnym znaczeniu dla dziedzictwa kulturowego poprzez ochronę i kształtowanie struktur przestrzennych historycznych miast i wsi w oparciu o ochronę pola ekspozycji i eksponowanie dominant architektonicznych; kształtowanie przestrzeni publicznych w nawiązaniu do tradycji miejsca, eksponowanie w strukturze przestrzennej ośrodków miejskich i wiejskich najcenniejszych zasobów dziedzictwa regionu (zwłaszcza obszaru Historycznego Centrum Warszawy wpisanego na Listę Światowego Dziedzictwa Kulturowego i Przyrodniczego UNESCO oraz obszarów uznanych za pomnik historii), kształtowanie i ochronę krajobrazów kulturowych m.in. poprzez utworzenie parków kulturowych.
- adaptację obiektów zabytkowych dla współczesnych funkcji kulturalnych, turystycznych i edukacyjnych;
- zagospodarowanie i udostępnianie stanowisk archeologicznych posiadających czytelną formę krajobrazową w celach dydaktycznych, naukowych i turystycznych;
- współpracę międzyregionalną w zakresie zachowania i wykorzystania zasobów dziedzictwa kulturowego (tradycji historycznych, śladów osadnictwa, dziedzictwa kultury ludowej) dla rozwoju produktów turystyki kulturowej;
- kreowanie ośrodków budowania tożsamości kulturowej regionu: Brochów, Brok, Chlewiska, Ciechanów, Czarnolas, Czersk, Czerwińsk nad Wisłą, Góra Kalwaria, Iłża, Kadzidło, Korczew, Kozienice, Liw, Łyse, Maciejowice, Modlin, Myszyniec, Niepokalanów, Opinogóra, Oronsko, Ostrołęka, Otwock, Płock, Przysucha, Pułtusk, Radom, Sanniki, Siedlce, Sierpc, Solec nad Wisłą, Sucha, Sycyna, Szydłowiec, Ślężany, Warszawa, Wyszków, Węgrów, Wyszogród, Zwoleń, Żelazowa Wola, Żyrardów.

Strategia Rozwoju Województwa Mazowieckiego do roku 2030

Strategia rozwoju województwa mazowieckiego uchwalona została uchwałą nr 158/13 Zarządu Województwa Mazowieckiego z dnia 28 października 2013 r.

Zamierzeniem strategicznym Strategii Rozwoju Województwa Mazowieckiego do roku 2030 w obszarze kultury i dziedzictwa jest wykorzystanie potencjału kultury i dziedzictwa kulturowego oraz walorów środowiska przyrodniczego dla rozwoju gospodarczego regionu i poprawy jakości życia. Głównymi działaniami w obszarze kultury i dziedzictwa są:

- poprawa atrakcyjności turystycznej regionu w oparciu o walory przyrodnicze (w szczególności w obszarach pasm turystycznych);

- wspieranie rozwoju turystyki kulturowej oraz tworzenia nowych produktów turystycznych;
- ochrona spuścizny kulturowej regionu (materialnej i niematerialnej);
- rozwój systemu obsługi turystów (zaplecza turystycznego i systemu informacji turystycznej);
- rozwój zaplecza instytucjonalnego kultury i digitalizacji zasobów;
- promowanie różnorodności kulturowej i artystycznej regionu;
- wspieranie edukacji kulturalnej i artystycznej;
- wykorzystywanie ośrodków miejskich do tworzenia i promowania kultury;
- promowanie Warszawy jako europejskiego ośrodka kultury;
- wspieranie inicjatyw gospodarczych w sektorze kreatywnym;
- wspieranie przedsiębiorczości w obszarze kultury.

W ustaleniach dotyczące środowiska przyrodniczego, ochrony krajobrazu i środowiska kulturowego, w zakresie dziedzictwa kulturowego i jego ochrony – wyznaczone zostały następujące główne kierunki działań:

- wyodrębnienie w Planie obszarów „ochrony krajobrazów kulturowych”;
- określenie potencjału rozwojowego związanego z zachowaniem wartościowych elementów środowiska kulturowego (obiektów, struktur przestrzennych, krajobrazów kulturowych) oraz wskazanie przestrzeni mogących pełnić funkcje symboliczne i identyfikacyjne;
- wzmacnianie i eksponowanie funkcji symbolicznych o znaczeniu krajowym i międzynarodowym oraz rewitalizacja i adaptacja historycznych i zabytkowych obiektów głównie na cele kulturowe;
- zachowywanie tradycyjnych wzorców zabudowy;
- ochrona i rewitalizacja zachowanych obiektów zabytkowych i zespołów ruralistycznych.

Strategia Rozwoju Województwa Mazowieckiego 2030+. Innowacyjne Mazowsze

Strategia rozwoju województwa mazowieckiego uchwalona została uchwałą nr 72/22 Zarządu Województwa Mazowieckiego z dnia 24 maja 2022 r.

Dokument ten w obszarze „Kultura i Dziedzictwo” zakłada wykorzystanie walorów środowiska przyrodniczego oraz potencjału kulturowego i turystycznego dla rozwoju województwa i poprawy jakości życia.

Kluczowe znaczenie dla zachowania zasobów dziedzictwa kulturowego dla przyszłych pokoleń ma ochrona zabytków i obiektów odznaczających się dużą wartością historyczną i kulturową. Konieczna jest ochrona i wykorzystanie zasobów dziedzictwa kulturowego poprzez wspieranie prac konserwatorskich (w tym restauratorskich, renowacyjnych i rewitalizacyjnych). W celu utrzymania obiektów zabytkowych i kulturowych w jak najlepszym stanie i zahamowania procesów degradacji należy zwrócić szczególną uwagę na rewitalizację obiektów i obszarów oraz ich adaptację do nowych funkcji, w tym kulturalnych

i turystycznych. Istotna jest również inwentaryzacja i digitalizacja zasobów dziedzictwa kulturowego. Szczególne wsparcie w tym zakresie powinno dotyczyć zabytków objętych różnymi formami ochrony prawnej, m.in. pomników historii czy parków kulturowych. Niezbędna jest ochrona, pielęgnowanie i promowanie zróżnicowanej spuścizny kulturowej województwa, w tym podnoszenie świadomości kulturowej oraz wspieranie i promocja różnorodności kulturowej (m.in. dziedzictwa kulinarnego).

Strategia rozwoju powiatu lipskiego na lata 2021-2024

Strategia rozwoju powiatu lipskiego na lata 2021-2024 przyjęta została uchwałą Nr XLIII/241/2021 Rady Powiatu w Lipsku z dnia 30 września 2021 roku.

Dokument ten, poza wymienieniem części obiektów zabytkowych znajdujących się na terenie gmin wchodzących w skład powiatu, nie zajmuje się zagadnieniami związanymi z dziedzictwem kulturowym, jego ochroną oraz wykorzystaniem w celu wzmocnienia potencjału gospodarczego regionu.

Program opieki nad zabytkami powiatu lipskiego na lata 2021-2024

Program opieki nad zabytkami powiatu lipskiego na lata 2021-2024 przyjęty został uchwałą Nr XLIII/242/2021 Rady Powiatu w Lipsku z dnia 30 września 2021 r. Główne, długoterminowe cele polityki powiatu lipskiego związane z ochroną zabytków to:

- rozpoznawanie potrzeb dotyczących podejmowania działań zmierzających do zahamowania procesów degradacji zabytków i doprowadzenie do poprawy stanu ich zachowania;
- eksponowanie zabytków oraz walorów krajobrazu kulturowego;
- podejmowanie działań zwiększających atrakcyjność zabytków dla potrzeb społecznych, turystycznych i edukacyjnych;
- tworzenie warunków współpracy z właścicielami zabytków dla zapewnienia ich opieki;
- uwzględnianie uwarunkowań prawnych opieki nad zabytkami.

W ramach **Priorytetu I: Ochrona zachowanych elementów zabytkowych** Program opieki nad zabytkami powiatu lipskiego na lata 2021-2024 przewiduje następujące działania:

- prowadzenie prac konserwatorskich, restauratorskich i budowlanych przy obiektach zabytkowych nieruchomych będących własnością powiatu; zabezpieczenie i utrzymanie tych obiektów oraz ich otoczenia w jak najlepszym stanie; korzystanie z nich w sposób zapewniający trwałe zachowanie ich wartości. Zapewnienie warunków do naukowego badania i dokumentowania obiektów zabytkowych. W programowanym okresie planowane są prace remontowe oraz wyeksponowanie polichromii odkrytych w budynku d. Żydowskiego Domu Modlitwy z lat 20-tych XX w. (ob. budynku użyteczności publicznej), położonego przy ul. Iłżeckiej 6 w Lipsku, na działce ewid. nr 1157/12, Obręb 0001 Lipsko;

- ustanawianie przez starostę na wniosek Mazowieckiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków społecznych opiekunów zabytków; cofanie ustanowienia społecznych opiekunów zabytków; prowadzenie listy społecznych opiekunów zabytków; wydawanie osobom fizycznym legitymacji społecznego opiekuna zabytków; wydawanie zaświadczeń osobom prawnym lub innym jednostkom organizacyjnym pełniącym funkcję społecznego opiekuna zabytków. Zgodnie z art. 102 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami społecznym opiekunem zabytków może być osoba posiadająca pełną zdolność do czynności prawnych, niekaralna, posiadająca wiedzę w zakresie ochrony i opieki nad zabytkami. Funkcję społecznego opiekuna zabytków może sprawować też osoba prawna lub inna jednostka organizacyjna nieposiadająca osobowości prawnej. Zadaniem społecznych opiekunów zabytków jest podejmowanie działań związanych z zachowaniem wartości zabytków i utrzymaniem ich w jak najlepszym stanie, upowszechnianie wiedzy o zabytkach oraz współdziałanie w tym zakresie z samorządem powiatu oraz Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków

W ramach **Priorytetu II Praktyczne wykorzystanie zasobów dziedzictwa kulturowego dla wykreowania produktu turystycznego** Program przewiduje działania:

- wprowadzenie jednolitego systemu tablic informacyjnych, dotyczącego zasobów dziedzictwa kulturowego powiatu lipskiego;
- opracowanie mapy zabytków powiatu, jako atrakcyjnej graficznie formy reklamy, ułatwiającej dotarcie do wszystkich historycznych zakątków Ziemi Lipskiej;
- wspieranie podejmowanego przez gminy zagospodarowania miejsc atrakcyjnych turystycznie, m. in. szlaków kulturowych, ścieżek edukacyjnych, tras rowerowych i innych związanych z dziedzictwem kulturowym;
- opracowanie i wydanie drukiem folderu poświęconego zabytkom powiatu lipskiego.

W ramach **Priorytetu III Popularyzacja edukacja w zakresie ochrony i opieki nad dziedzictwem kulturowym** Program przewiduje działania:

- organizacja spotkań z mieszkańcami i użytkownikami zabytków mających na celu uświadamianie wartości tych obiektów, prezentowanie właściwych metod ich rewaloryzacji i sposobów remontownia, a także sprawnym ich zarządzaniem i możliwościami pozyskiwania funduszy;
- wprowadzenie i wzmocnienie tematyki ochrony dziedzictwa do systemu edukacji szkolnej podlegającej Zarządowi Powiatu poprzez wspieranie i organizowanie zajęć na rzecz budowania więzi ze środowiskiem kulturowym;
- popularyzacja zasobów kulturowych w środkach masowego przekazu; wydawanie niekomercyjnych niskonakładowych wydawnictw (drukowanych: przewodników, albumów, widokówek, folderów itp. lub wykorzystujących inne techniki zapisu, np. płyty CD) popularyzujących wiedzę o zasobach kulturowych powiatu; współpraca z organizacjami działającymi na rzecz promocji regionu w tym zakresie;
- przeprowadzenie akcji w formie informacji na stronie internetowej powiatu, plakatu lub ulotek mającej na celu uświadomienie mieszkańcom regionu głównej zasady konserwatorskiej związanej z przeprowadzanymi remontami obiektów zabytkowych,

- tj. wykonywanie ich przy użyciu materiałów historycznie uzasadnionych, z maksymalnym zachowaniem substancji zabytkowej i minimalną w nią ingerencją;
- opracowanie i upublicznienie dobrych przykładów rewaloryzacji obiektów zabytkowych występujących na terenie gminy;
 - propagowanie opieki nad dawnymi cmentarzami cywilnymi poprzez usuwanie roślinności zielnej oraz samosiewek drzew, oznakowanie obiektów, upowszechnianie wiedzy na ich temat wśród mieszkańców gminy, zwłaszcza dzieci i młodzieży szkolnej. Zwracanie szczególnej uwagi na obowiązek otaczania opieką miejsc grzebalnych, niezależnie od pochodzenia i wyznania osób tam spoczywających.

4. UWARUNKOWANIA WEWNĘTRZNE OCHRONY DZIEDZICTWA KULTUROWEGO GMINY CHOTCZA

4.1. CHARAKTERYSTYKA KRAJOBRAZU I DZIEDZICTWA KULTUROWEGO GMINY CHOTCZA

Zarys historii obszaru gminy Chotcza

Gmina Chotcza jest położona w północno-wschodniej części powiatu lipskiego. Historia gminy sięga XIII wieku, kiedy to powstały pierwsze wzmianki na temat miejscowości obecnie znajdujących się na obszarze gminy. Na jej terenie znajduje się 17 sołectw: Baranów, Białobrzegi, Chotcza Dolna, Chotcza Górna, Chotcza-Józefów, Gniazdków, Gustawów, Jerentowskie Pole, Karolów, Kijanka, Kolonia Wola Solecka, Niemieryczów, Siekierka Nowa, Siekierka Stara, Tymienica Nowa, Tymienica Stara oraz Zajączków.

Początki Chotczy prawdopodobnie biorą swój początek w XIII wieku. W latach 1325-1327, w wykazach świętopietrza dotyczących podatków na rzecz Watykanu, wspominano o parafii Chotcza. Według księdza Bolesława Kumora, badacza dziejów Diecezji Krakowskiej, parafia w Chotczy powstała przed 1325 rokiem. Uważa się, że w tym okresie parafia ta była już zorganizowana.

Chotcza swoją nazwę najprawdopodobniej bierze od rycerskiego imienia Chotek lub Chociemir. Uznaje się również, że może ona pochodzić od „chodcy”, czyli przeprawy przez Wisłę. Jak podają źródła z lat 1405-1427, pierwszym właścicielem miejscowości był Jan z Chotczy. W następnym okresie ziemiami tymi władali: Mikołaj z Chotczy, Jakub i Mikołaj herbu Nabram, których ród zarządzał włościami przez kolejne lata. W połowie XV wieku właścicielem stał się Paweł Chotecki. Na podstawie danych pochodzących z Herbarzu Polskiego kolejni rycerze z Chotczy przyjmowali nazwisko od nazwy rodowej wsi, nazywając się odtąd Choteckimi.

W 1476 roku najprawdopodobniej doszło do sporu plebana Chotczy, Stanisława, z „mieszczanami” z Chotczy. Powodem tego mogła być próba utworzenia miasta z rodzinnej wsi Choteckich.

Z piśmiennictwa z XV wieku wiadomo, że parafia Chotcza składała dziesięcinę do klasztoru na Świętym Krzyżu.

W 1482 roku właścicielami Chotczy byli Paweł, Mikołaj i Stanisław Choteccy. Paweł Chotecki poza rodzowym majątkiem posiadał również włości w ziemi lubelskiej. W 1484 roku został chorążym lubelskim, a w 1501 kasztelanem połanieckim. Zmarł on w 1515 roku.

Kroniki z XVI wieku wspominają, iż część rodu Choteckich, dla których zabrakło miejsca w rodowych wsiach, udali się na Ukrainę i Lubelszczyznę, gdzie łatwiej było o pozyskanie ziemi i zdobycie tytułu. Wiadomo, że Piotr Chotecki był starostą lwowskim, Marcin Chotecki cześnikiem podolskim, a Paweł Stanisław kanonikiem kijowskim. Uważa się również, że Choteccy zamieszkiwali również ziemię czerską.

Na podstawie podań Kazimierza Niedzieli wiadomo, że w 1556 roku Chotcza stała się własnością Anny Kochanowskiej, matki Jana Kochanowskiego. Stało się tak, ponieważ

ówczesny właściciel Chotczy, Krępy, Lipska, Lipy i Wielgiego ze względu na swoje kłopoty finansowe, pożyczył od Kochanowskich 1000 floretów pod zastaw. Nie był w stanie spłacić tego długu, dlatego jego majątek stał się częścią ziem należących do Anny Kochanowskiej.

Spis podatkowy z 1569 roku podaje, że Chotcza znów powróciła do rąk Choteckich, stając się własnością Pawła Choteckiego. W 1558 roku Paweł Chotecki został pisarzem ziem lubelskich. Zmarł w 1574 roku jako sędzia lubelski. W tym czasie ilość ziem przynależących do majątku choteckiego zwiększyła się dwukrotnie stanowiąc 4 łany ziemi uprawianej przez ośmiu kmieci. Uprawą niewielkich kawałków ziemi zajmowali się zagrodnicy, których było we wsi sześciu. Poza nimi w Chotczy mieszkali trzej komornicy, którzy byli zatrudnieni u bogatszych gospodarzy. Chotcza liczyła wtedy około 60 mieszkańców. Podania z 1576 roku wspominają o istnieniu karczmy na tych terenach.

W roku 1595 kolejnymi właścicielami wsi byli: Bartos, Piotr i Jan Chotecki. W 1602 roku zarządzał nią Jakub Chotecki, który był ostatnim znanym przedstawicielem rodu Choteckich.

W XVI wieku w Chotczy istniała szkoła parafialna. Pierwsze zapiski na jej temat, powstałe w trakcie wizytacji kościelnej, pochodzą z lat 1597-1598 i wspominają o tym, że „szkoła rozpadła się doszczętnie”. W tym czasie kościół parafialny był zniszczony i niekonsekwentny. Jakiś czas później szkołę odbudowano i jak wiadomo na podstawie zapisków kolejnej wizytacji kościelnej, na początku XVII wieku wybudowano nową szkołę parafialną.

W XVII wieku właścicielami Chotczy stali się Jaszowscy i Chomętowscy.

W trakcie potopu szwedzkiego (1655-1660) wsie należące do parafii Chotcza zostały nieco zniszczone. Być może stało się tak, ponieważ Chotcza mieści się na terenach nie przyległych do głównych szlaków przejazdowych.

Spis z 1662 roku mówi o 1072 osobach mieszkających w 10 osadach przynależących do parafii Chotcza. Według niego ówczesnym właścicielem Chotczy był Jan Kochanowski, kuzyn słynnego Jana Kochanowskiego z Czarnolasu. Do 1727 roku dziedzicem Chotczy był Jerzy Dominik Lubomirski, później stał się nim Franciszek Ferdynand, który ze względu na to, że zmarł bezpotomnie, przekazał majątek swojemu bratankowi Marcinowi Lubomirskiemu (1738-1811). W 1783 roku Marcin Lubomirski przestał zarządzać ziemiami przynależącymi do parafii Chotcza. Jak podają różne źródła sprzedał te dobra lub przegrał je w karty w ciągu jednej nocy. W efekcie stały się one własnością Mikołaja Piaskowskiego, zwolennika konfederacji targowickiej. Majątek ten dzierżawił wtedy Józef Sołtyk.

Pod koniec XVIII wieku Chotcza została podzielona na dwie wsie: Chotczę Dolną i Górną. W 1790 roku, ze względu na olbrzymie zadłużenie majątku przez Mikołaja Piaskowskiego, został on zlicytowany. Najprawdopodobniej jego właścicielem stało się Józef Sołtyk i pozostał nim do 1801 roku.

Na początku XIX wieku Chotcza przeszła na własność Rutkowskich herbu Pobój. Pierwszym właścicielem był Szymon Rutkowski. Po jego śmierci dziedzicem stał się jego syn „Antonii, który zmarł w 1854 roku.

W 1864 roku, na mocy carskiego ukazu, powstała gmina Chotcza. Tworzyły ją grunty włościańskie i dworskie. Składała się z gromad, na czele których stał sołtys wybierany przez zgromadzenie gromadzkie. Organem uchwałodawczym gminy było zebranie gminne, na którym prawo głosu mieli gospodarze posiadający co najmniej 3 morgi gruntu. Zebranie to

wybierało ławników oraz wójta, który miał uprawnienia policyjno-administracyjne i sądownicze. Urzędem gminnym kierował pisarz gminy, który często bywał najważniejszą osobą w gminie z racji umiejętności pisanie i czytania. Od tej pory gmina zarządzała szkolnictwem gminnym.

W 1880 roku w skład gminy wchodziły: Baranów, Białobrzegi, Chotcza Dolna, Gniazdków, Jerentowskie Pole, Kijanka, Siekierka, Tymienica i Zajączków. W 1827 roku dobra Chotczy były własnością Włodzimierza Rutkowskiego. Składały się z folwarku Chotcza Górna, wsi Chotcza Dolna, wsi Chotcza Górna oraz wsi Gniazdków. Na rzece Iłżance znajdował się młyn wodny, a w okolicy stawy rybne. W 1921 roku w skład gminy wchodziły wsie: Chotcza Dolna, Chotcza Górna, Chotcza-Józefów i Chotcza Nowa. Podczas spisu ludności w 1921 roku na terenie gminy zamieszkiwało 170 osób będących wyznania mojżeszowego. Tylko 70 osób z tej grupy podało swoją narodowość jako żydowską.

W 1930 roku gmina była podzielona na 19 sołectw. Rolnictwo plasowało się wtedy na niskim poziomie. W gminie istniało kółko rolnicze, które było nieczynne. W Chotczy istniała straż ogniowa (od 1918 r.), jednak miała duże braki w sprzęcie. Na terenie gminy nie było wtedy żadnych organizacji społecznych i stowarzyszeń, nie biorąc pod uwagę kasy pożyczkowo-oszczędnościowej powstałej w 1921 roku.

W okresie międzywojennym gmina należała do powiatu iłżeckiego. Chotcza była ośrodkiem handlu i usług. Na terenie gminy mieściły się m.in.: sklep z galanterią P. Koziela, olejarnia M. Mendelman, sklep spożywczy Z. Kozioł, sklep z wędlinami R. Służewskiej. W Chotczy Dolnej działał wiatrak, będący własnością J. Stępniewskiego, funkcjonował również młyn wodny należący do J. Ciesielewskiego, kaszarnia należąca do Ch. Wajemana i sklep z wędlinami J. Kozłowskiego. W Chotczy-Józefowie działały: sklep spożywczy J. Ciepielewskiego i sklep z wędlinami A. Łyjaka. W tym czasie na terenie gminy Chotcza mieściły następujące organizacje polityczne: Niezależna Partia Chłopska, Zjednoczenie Lewicy Chłopskiej „Samopomoc”, Bezpartyjny Blok Współpracy z Rządem, Komunistyczna Partia Polski oraz organizacje młodzieżowe KZMP i „Wici”. Pod koniec 1940 roku powstała organizacja „Sierp i Młot”, która weszła w skład PPR.

W czasie II wojny światowej Niemcy rozpoczęli budowę mostu kolejowego na Wiśle. W maju 1942 roku powstał oddział Gwardii Ludowej im. Dionizego Czachowskiego. 28 października 1944 roku oddziały Armii Ludowej i Batalionów Chłopskich przerwały w rejonie Chotczy linie frontu. Poległo wtedy 180 partyzantów. Po tych wydarzeniach Chotcza została odznaczona Orderem Krzyża Grunwaldu II klasy.

Obecnie w Chotczy mają swoją siedzibę: urząd gminy, bank spółdzielczy, ośrodek zdrowia, publiczna szkoła podstawowa, samorządowa biblioteka oraz ochotnicza straż pożarna.

Krajobraz kulturowy

Gmina Chotcza zlokalizowana jest na południowo-wschodnim krańcu województwa mazowieckiego, w dolinie środkowej Wisły, u ujścia rzek Zwoleńki i Iłżanki. Powierzchnia gminy wynosi 8882 ha, liczba ludności to ok. 2400 osób. Gminę tworzy 17 sołectw tj.: Baranów, Białobrzegi, Chotcza Dolna, Chotcza Górna, Chotcza-Józefów, Gniazdków,

Gustawów, Jarentowskie Pole, Karolów, Kijanka, Kolonia Wola Solecka, Niemieryczów, Siekierka Nowa, Siekierka Stara, Tymienica Nowa, Tymienica Stara oraz Zajączków.

Z Gminą Chotcza sąsiaduje siedem gmin z których pięć należy do województwa mazowieckiego, zaś dwie po drugiej stronie Wisły do województwa lubelskiego. Wszystkie te gminy są większe od Chotczy pod względem ludności jak i obszaru.

Główne atuty krajobrazowe gminy Chotcza to brak przemysłu, obszary o charakterze typowo rolniczym, walory geomorfologiczne i szata roślinna. Większość gminy położona jest na wysoczyźnie plejstoczeńskiej o powierzchni prawie płaskiej, lekko przemodelowanej wydhami i rozczłonkowanej wcinającymi się na północy i południu dolinami rzeczny. Malowniczości dodają jej szachownice pól uprawnych, drobnych powierzchni leśnych i licznych zadrzewień śródpolnych. Północną granicę gminy stanowi dolina rzeki Zwoleńka, silnie meandrującej, z prawie naturalną szatą roślinną szuwarowo-bagienną i lasem łęgowym. Jej dolny odcinek to Obszar Krajobrazu Chronionego „Dolina rzeki Zwoleńki”. Odznacza się on bogatym i różnorodnym zbiorowiskiem fauny oraz flory należącym do najcenniejszych w środkowej Polsce. Jest miejscem bytowania i rozrodu żółwia błotnego. Miejscowość Kijanka szczyci się dwoma pomnikami przyrody: dwustuletnią lipą drobnolistną i dębem szypułkowym liczącym 300 lat.

Dużą atrakcją krajobrazową jest dolina Wisły. Stanowi bardzo cenny pod względem przyrodniczym fragment dużej rzeki nizinnej o naturalnym charakterze, jednej z ostatnich w tym stanie w Europie. Charakteryzuje się szerokim korytem, licznymi wyspami i piaszczystymi łachami. Brzegi i tarasy zalewowe porastają wikliny nadrzeczne, resztki lasów łęgowych (wierzbowo-topolowe), zbiorowiska szuwarowe i wodne, a odsypy rzeczne oraz wyspy zajmują szuwały piaszkowe. Ta roślinność wpływa na bogactwo awifauny. W opracowaniach Międzynarodowej Unii Ochrony Przyrody i jej Zasobów dolinę Wisły zaliczono do obszarów o znaczeniu międzynarodowym dla zachowania bogactwa i różnorodności przyrody naszego kontynentu. W całej dolinie stwierdzono występowanie ponad 320 gatunków ptaków, w tym 180 gatunków łęgowych.

Na odcinku rzeki w rejonie gminy Chotcza gnieździ się około 40 gatunków ptactwa wodno-błotnego min. rybitwa białoczelna, derkacz, ostrygojad, sieweczka obrożna. Regularnie zatrzymuje się tu w czasie przelotów jesiennych i wiosennych około 50 gatunków ptaków o pochodzeniu skandynawskim i syberyjskim oraz zalatuje wiele innych gatunków ptaków np. krzyżówki, grzywacze, bywają tu też makolągwy oraz trznadłe. Spośród ptaków zimujących wymienić należy mewy śmieszki, czaple siwe, łyski, nurogęsi, sikory oraz około 30% całej populacji orla bielika. Na uwagę zasługuje występowanie bobrów. Ryby w Wiśle to głównie cierniki, sumy, jazie, leszcze, liny, szczupaki i karpie.

Obszar doliny Wisły należy do Obszaru Chronionego „Solec nad Wisłą” a w przyszłości ma powstać rezerwat przyrody o charakterze ornitologicznym „Wyspy Gniazdkowskie”.

Zróżnicowanie krajobrazowe gminy Chotcza, bogactwo i różnorodność fauny i flory, warunki klimatyczne, charakter gospodarki rolnej, zasoby wód oraz brak przemysłu i silnie rozbudowanej sieci dróg mogą stanowić korzystne i atrakcyjne warunki dla turystyki, wypoczynku i rekreacji.

Zabytki nieruchome

Na terenie gminy Chotcza ochroną konserwatorską na podstawie przepisów odrębnych objęte zostały zabytki wpisane do rejestru zabytków. Do roku 2013 gmina nie posiadała opracowanej Gminnej Ewidencji Zabytków.

Zdecydowaną większość zabytków nieruchomych znajdujących się na terenie gminy stanowią drewniane chaty z połowy XX wieku. Na ich tle wyróżniają się obiekty wpisane do rejestru zabytków.

Chotcza Dolna, kościół pod wezwaniem Św. Trójcy, 1754 r. nr rej. 824/A/56 z dn. 28.01.1956 r.; 644/A/72 z dn. 14.01.1972 oraz 40/A/80 z dn. 26.04.1980 r.

Parafia Chotcza powstała przed 1326 rokiem. Świadczy o tym zapis z 1326 roku, mówiący o tym, że Wieńczysław, pleban z Chotczy, tytułem dziesięciny papieskiej wpłacił 14 skrojów i 95 denarów klasztorowi benedyktynów Świętego Krzyża na Łysej Górze. Wiadomo, że w 1440 roku w Chotczy stał drewniany niekonsekwentny kościół, poświęcony ku czci św. Trójcy. Kościół ten spłonął w 1743 roku, na miejscu którego postawiono murowaną kaplicę z zakrystią. W 1754 roku Kazimierz Wykowski, stolnik czerwono grodzki, buńczuczny buławy wielkiej koronnej, chorąży pancerny ks. Franciszka Lubomirskiego i dzierżawca Chotczy otrzymali pozwolenie od ks. biskupa Andrzeja Załuskiego na wybudowanie kościoła w innym miejscu. Budowla powstała na terenie istniejącego do dziś cmentarza. Obiekt został zbudowany z drzewa sosnowego, na kamiennej podmurówce, przykryty gontem, a następnie blachą żelazną. W środku mieścił cztery ołtarze, chrzcielnicę, organy oraz ambonę. Drewniany ołtarz wielki został pomalowany na zielono oraz ozdobiony złożoną sztukaterią. Nad nim powieszono obraz św. Trójcy oraz obraz św. Klemensa. Po prawej stronie mieścił się drugi ołtarz z figurą Jezusa ukrzyżowanego, a nad nim powieszono obraz z wizerunkiem św. Anny. Po drugiej stronie mieścił się kolejny ołtarz, nad którym umieszczono obraz Najświętszej Marii Niepokalanej Poczęcia oraz obraz św. Mikołaja. Ostatni, czwarty ołtarz został ulokowany naprzeciwko drzwi północnych. Nad nim zawieszono obraz Aniołów Stróżów, a wyżej obraz św. Józefa. Przed ołtarzem postawiono drewnianą chrzcielnicę. Ambona została pomalowana na zielono, na której umieszczono rzeźbę Jezusa ukrzyżowanego. Od strony południowej dobudowano drewnianą zakrystię. Dzierżawca ufundował również wikarię. Ówczesny kościół tytułowano: kościołem Trójcy Świętej i Aniołów Stróżów.

W 1906 roku po uderzeniu pioruna kościół doszczętnie spłonął. Na okres budowy nowej świątyni, msze odbywały się w murowanej kaplicy, po dobudowaniu do niej części przedniej na zlecenie ks. Lipca. Plany nowego kościoła projektu Lamparskiego, zostały przygotowane przez ks. Kłosińskiego. Budowa rozpoczęła się w 1911 roku. W 1929 roku zewnętrzne mury świątyni były gotowe. Do wybuchu II wojny światowej kościół w stanie surowym był niemal ukończony. W 1942 roku ks. Biskup Jan Lorek, Administrator Apostolski Diecezji Sandomierskiej, przybył do Chotczy w celu wizytacji pasterskiej. Na podstawie napisanego wtedy sprawozdania wiadomo, że ks. Czesław Bociański uwolnił parafię od długów sięgających 100 tysięcy złotych.

W trakcie wojny budynek kościoła został poważnie uszkodzony przez pociski artyleryjskie. Po odbudowie dach na prezbiterium był wyższy i pokryty czerwoną dachówką. W prezbiterium umieszczono ołtarz Świętej Trójcy. W nawie kościoła znajdowały się dwa boczne ołtarze z obrazami Najświętszego Serca Pana Jezusa i Matki Boskiej Wniebowzięcia. W nawie głównej umieszczono czworokątną dębową ambonę oraz chrzcielnicę z wygrawerowanymi symbolami: wiary, nadziei i miłości. Cmentarz przykościelny został ogrodzony, a cmentarz grzebalny mieścił się około 1 kilometra od kościoła. W czasie wizytacji ks. Biskupa Piotra Gołębiowskiego w 1958 roku poświęcono dzwon, któremu nadano imię Piotr. 2 października 1982 roku ks. biskup pomocniczy Diecezji Sandomierskiej Stanisław Sygnet dokonał konsekracji świątyni.

Chotcza Dolna, cmentarz rzymskokatolicki, parafialny, 2. połowa XVIII w., nr rej. 474/A/91 z 5.11.1991 r.

Na terenie cmentarza znajduje się kilka zabytkowych nagrobków oraz miejsce pamięci ofiar II wojny światowej:

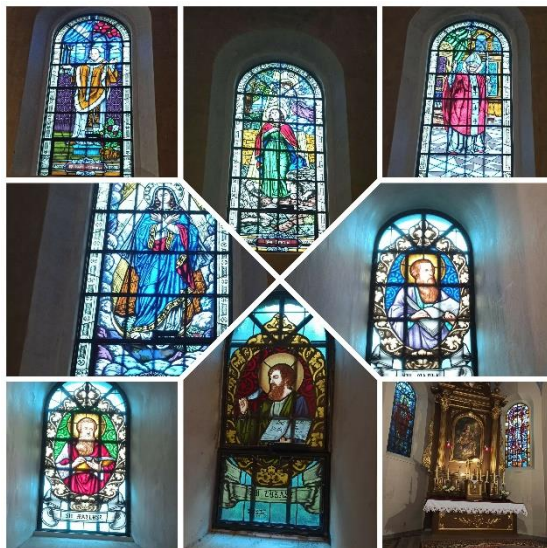
- Nagrobek dziedzica Chotczy Romana Czarnieckiego z I połowy XIX wieku;
- Nagrobek poświęcony księdzu parafii Chotcza Florianowi Sulikowskiemu z połowy XIX wieku;
- Nagrobek dziedzica Chotczy Antoniego Rudkowskiego z połowy XIX wieku;
- Metalowy krzyż na kolumnie poświęcony Henrykowi Rakowskiemu z II połowy XIX w.;
- Nagrobek Piotra Jasieńskiego i jego żony Krystyny z I połowy XIX wieku;
- Pomnik z 1967 roku postawiony w hołdzie ofiarom terroru hitlerowskiego w latach 1942-1944;
- Zbiorowa mogiła partyzantów walczących z okupantem w trakcie II wojny światowej z 1984 roku upamiętniająca wydarzenia z 28/29 października 1944 roku.

Tymienica Nowa, kościół parafialny pod wezwaniem Św. Tekli 1911-1930 r., nr rej. A-1060 z 10.05.2012 r.

W 1791 roku w Tymienicy mieściła się murowana kaplica kryta blachą, z kamienną posadzką, z dwoma ołtarzami: głównym św. Tekli i bocznym Matki Boskiej. W dniu 12 października 1924 roku parafianie podjęli decyzję o rozebraniu starej świątyni. W 1925 roku rozpoczęto budowę murowanego kościoła. W 1926 roku wzniesiono mury do wysokości trzech metrów. Kupiono również dzwon, który ochrzczono imieniem Paweł oraz zbudowano plebanię. W 1927 roku prace nad wznoszeniem budowli ustały. Dopiero nowomianowany proboszcz, ks. Władysław Pieniążek, w 1928 roku wznowił prace i ostatecznie doprowadził do ukończenia budowy. Świątynia została zbudowana z cegły. Jest trzynawowa z ośmiokątną wieżą, która jednocześnie stanowi przedsionek kościoła. Do naw bocznych prowadzą oddzielne wejścia od strony wschodniej i zachodniej. W 1930 roku zakończono i otynkowano kaplicę i od tej pory nabożeństwa odbywały się w nowym kościele. W czasie działań wojennych wyposażenie kościoła albo zaginęło albo uległo zniszczeniu. Dzięki działaniom ks. proboszcza Jana

Bolesława Gluza i organisty odszukano monstrancję, dwie puszki, kielich mszalny, trybularz i dzwonki. Szaty liturgiczne pożyczono z okolicznych kościołów. W czasie drugiej wojny światowej kościół służył Niemcom jako skład amunicji, furazu i materiałów budowlanych na okopy. Kościół przetrwał działania wojenne II wojny światowej, jednak został uszkodzony w czasie ostrzału artyleryjskiego. Zniszczeniu uległ sufit, zakrystia, prowizoryczny wielki ołtarz, tabernakulum, nowy chór i dzwonnica. 22 sierpnia 1953 roku proboszczem parafii został ks. Jan Gajos. Dokonał on remontów, napraw i zakupów na rzecz kościoła i otoczenia parafii. Naprawił wschodnią część dachu w kościele, przykrył dachówką nową zakrystię, zakupił ławki dla 200 osób oraz fisharmonię. Powiększył i ogrodził cmentarz grzebalny, wyremontował plebanię i postawił budynki gospodarcze. 25 kwietnia 1954 roku poświęcono nowy główny ołtarz z obrazem św. Tekli, patronki Tymienicy. Po 1963 roku nowy proboszcz parafii, ks. Antoni Kociński ułożył posadzkę w kościele i w przybudówkach, urządził zakrystię i salę katechetyczną, zbudował nowy ołtarz Jezusa Ukrzyżowanego, gruntownie wyremontował plebanię, sprawił stacje Męki Pańskiej oraz uzupełnił ławki w kościele. W 1980 roku kolejnym administratorem parafii został ks. Tadeusz Lizińczyk. W okresie jego pracy nabyto motor i dmuchawkę do organów, położono stropy w zakrystii i sali katechetycznej, częściowo wymieniono więzanie dachowe nad zakrystią, prezbiterium i kaplicą boczną, pokryto blachą ocynowaną prezbiterium, zakrystię i kaplicę boczną oraz zradiofonizowano kościół. W 1987 roku teren cmentarza przykościelnego ogrodzono metalowymi przesłami z podmurówką zalaną cementem, natomiast cmentarz grzebalny ogrodzono betonowymi przesłami z bramami metalowymi. W 1988 roku sprowadzono do kościoła kopię obrazu M. B. Licheńskiej oraz odmalowano wnętrze świątyni, wymieniono instalację elektryczną oraz postawiono nową plebanię. W latach 90. XX wieku dzięki staraniom ks. Stanisława Włazło usunięto starą plebanię i budynki gospodarcze, stworzono parking przy kościele i plebanii, wykopano staw w obrębie placu parafialnego, wyremontowano zakrystię, wymieniono dach na kościele i założono rynny na budynku oraz wieży, zalesiono grunty parafialne. Od początku XXI wieku poprawiono umocowanie ściany kościelnej wieży, odnowiono część ogrodzenia parafialnego cmentarza, odmalowano wnętrze świątyni oraz ogrodzenie wokół niej. Wnętrze wzbogacono o nowe obrazy, kilkanaście ławek oraz nowy ołtarz z przedstawieniem tajemnic Różańca Świętego.

W 2008 r. nowym proboszczem parafii mianowany został ks. Bogdan Brusik. Dzięki staraniom tego proboszcza oraz dotacji z Wojewódzkiego Funduszu Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej w Warszawie dokonano przeróbki systemu grzewczego z węglowego na gazowy. Ponadto dokonano termomodernizacji kościoła (ocieplono strop i zamontowano nowe ogrzewanie) i domu parafialnego (ocieplenie, wymiana okien). Z innych dokonań: zamontowano kuranty i odsłony obrazu z fanfarami. W kościele wymieniono okna i zamontowano witraże.

Fot. Witraże w kościele parafialnym pod wezwaniem Św. Tekli

Tymienica Nowa, figura N.P. Marii z Dzieciątkiem Jezus (na kolumnie), 1701 r.,
nr rej. 37/2013 z 15.01.2013 r.

Fot. Figura N.P. Marii z Dzieciątkiem Jezus (na kolumnie),

Tabela 1. Wykaz zabytków nieruchomych w gminie Chotcza

Lp.	Miejscowość	Adres	Obiekt	Datowanie
1.	Chotcza Dolna	Chotcza Dolna, nr działki 1393	Cmentarz parafialny rzymsko-katolicki	II poł. XVIII w.
2.	Chotcza Dolna	Chotcza Dolna, nr działki 1393	Pomnik na cmentarzu	XIX w.
3.	Chotcza Dolna	Chotcza Dolna, nr działki 1393	Pomnik na cmentarzu	XIX w.
4.	Chotcza Dolna	Chotcza Dolna, nr działki 1393	Pomnik na cmentarzu	XIX w.
5.	Chotcza Dolna	Chotcza Dolna, nr działki 1393	Pomnik na cmentarzu	XIX w.
6.	Chotcza Dolna	Chotcza Dolna, nr działki 1393	Pomnik na cmentarzu	XIX w.
7.	Chotcza Dolna	Chotcza Dolna, nr działki 1393	Zbiorowa mogiła na cmentarzu	1984 r.
8.	Chotcza Dolna	Chotcza Dolna, nr działki 1393	Zbiorowa mogiła na cmentarzu	1967 r.
9.	Chotcza Dolna	Chotcza Dolna 3a	Kaplica	1754r., 1906r. (rozbud.) 1953 r. (remont, rozbud.)
10.	Chotcza Dolna	Chotcza Dolna 28b	Dom drewniany	poł. XX w.
11.	Chotcza Dolna	Chotcza Dolna 40	Dom drewniany	pocz. XX w.
12.	Chotcza Dolna	Chotcza Dolna 44	Dom drewniany	pocz. XX w.
13.	Chotcza Dolna	Chotcza Dolna 59a	Kościół parafialny p.w. św. Trójcy	1939 r. (rozp. budowy), 1974 r. (odbudowa)
14.	Chotcza Górna	Chotcza Górna 3a	Dom drewniany	pocz. XX w.
15.	Chotcza Górna	Chotcza Górna 12	Dom drewniany	pocz. XX w.
16.	Chotcza Górna	Chotcza Górna 19	Dom drewniany	pocz. XX w.
17.	Chotcza-Józefów	Chotcza-Józefów	Kapliczka przydrożna	XX w.
18.	Chotcza-Józefów	Chotcza-Józefów 24	Dom drewniany z budynkiem gospodarczym	pocz. XX w.
19.	Gniazdków	Gniazdków 17	Dom drewniany	pocz. XX w.
20.	Gniazdków	Gniazdków, obok nr 25	Krzyż przydrożny	XX w.
21.	Tymienica Nowa	Tymienica Nowa 70	Kościół parafialny p.w. św. Tekli	1911 - 1930 r.
22.	Tymienica Nowa	Przy kościele parafialnym	Figura N.P Marii z Dzieciątkiem Jezus	1701 r.

Zabytki archeologiczne

Zawartość Gminnej Ewidencji Zabytków w zakresie zabytków archeologicznych odpowiada wykazowi przekazanemu gminie Chotcza przez Mazowieckiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków.

Zgodnie z ewidencją, na terenie gminy Chotcza stanowiska archeologiczne zarejestrowano w dwudziestu punktach oznaczonych odrębnymi numerami AZP. Należą do nich głównie ślady osadnictwa i osady. W poszczególnych miejscowościach znajduje się następująca liczba stanowisk archeologicznych:

- Kijanka - 1;
- Niemierczów – 5;
- Siekierka Stara – 2;
- Zajęczków – 2;
- Baranów – 3;
- Białobrzegi Kolonia – 2;
- Chotcza Górna – 3;
- Jarentowskie – 1;
- Kolonia Białobrzegi – 1.

Stanowiska archeologiczne umiejscowione w gminie Chotcza

Na terenie gminy Chotcza znajduje się 20 stanowisk archeologicznych. Udokumentowane stanowiska archeologiczne występują w postaci śladów osadniczych, osad oraz obozowisk. Pochodzą one z różnych okresów chronologicznych. Część z nich pochodzi z epoki brązu – np.: AZP 77-73/11 i AZP 78-73/9 oraz średniowiecza – np.: AZP 77-73/1, AZP 77-73/3 i AZP 77-73/1. Najstarsze z nich sięgają czasów neolitu tj. ostatniego okresu epoki kamienia (ok. 5200–1900 p.n.e na terenach ziem polskich) np.: AZP 77-73/6, AZP 77-73/5 i AZP 78-73/7 natomiast AZP 77-73/7, pochodzi z okresu mezolitu, tj. środkowej epoki kamienia (ok. 8300-4300 r. p.n.e. na terenach ziem polskich).

Największe skupisko stanowisk archeologicznych występuje na terenach wsi Niemierczów. Tym, co najbardziej zagraża bytności stanowisk archeologicznych, są prace ziemne związane realizacją inwestycji budowlanych, z czego najgroźniejszy jest niekontrolowany ruch inwestycyjny. Ochrona stanowisk archeologicznych jest szczególnie istotna z punktu widzenia zachowania dziedzictwa kulturowego regionu, jednak działania te nie mogą hamować rozwoju gminy. Podstawą zrównoważonego rozwoju jest kontrola ruchu inwestycyjnego na podstawie dokładnego wykazu i opisu stanowisk archeologicznych.

Tabela 2. Gmina Chotcza – wykaz stanowisk archeologicznych

Lp.	Miejscowość	Nr obszaru AZP	Nr stanowiska
1.	Kijanka	77-73	11

2.	Niemieryczów	77-73	1
3.	Niemieryczów	77-73	2
4.	Niemieryczów	77-73	6
5.	Niemieryczów	77-73	7
6.	Niemieryczów	77-73	7
7.	Chotcza	77-73	3
8.	Siekierka Stara	77-73	1
9.	Siekierka Stara	77-73	4
10.	Zajączków	77-73	5
11.	Zajączków	78-73	3
12.	Baranów	78-73	3
13.	Baranów	78-73	4
14.	Baranów	78-73	6
15.	Białobrzegi Kolonia	78-73	5
16.	Białobrzegi Kolonia	78-73	7
17.	Chotcza Górna	78-73	7
18.	Chotcza Górna	78-73	8
19.	Jerentowskie Pole	78-73	9
20.	Kolonia Białobrzegi	78-73	2

Dziedzictwo niematerialne

Dziedzictwo niematerialne to zwyczaje, przekaz ustny, wiedza i umiejętności oraz związane z nimi przedmioty i przestrzeń kulturowa, które są uznane za część własnego dziedzictwa przez daną wspólnotę, grupę lub jednostki. Jest to rodzaj dziedzictwa, które jest przekazywane z pokolenia na pokolenie i ustawicznie odtwarzane przez wspólnoty i grupy w relacji z ich środowiskiem, historią i stosunkiem do przyrody. Dla danej społeczności dziedzictwo niematerialne jest źródłem poczucia tożsamości i ciągłości.

Dziedzictwo niematerialne obejmuje: tradycje i przekazy ustne, w tym język, jako narzędzie przekazu, spektakle i widowiska, zwyczaje, obyczaje i obchody świąteczne, wiedzę o wszechświecie i przyrodzie oraz związane z nią praktyki, także umiejętności związane z tradycyjnym rzemiosłem.

Obowiązkiem władz gminy jest podjęcie działań mających na celu zapewnienie przetrwania niematerialnego dziedzictwa kulturowego, w tym jego identyfikację, dokumentację, badanie, zachowanie, zabezpieczenie, promowanie, wzmacnianie

i przekazywanie, w szczególności przez edukację formalną i nieformalną, jak również rewitalizację różnych aspektów tego dziedzictwa.

Herb i flaga

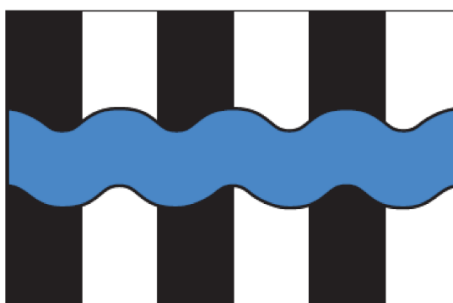
Herb oraz flaga Gminy Chotcza zostały ustanowione uchwałą Nr L/184/2014 Rady Gminy Chotcza z dnia 7 marca 2014 roku po zasięgnięciu opinii Ministra Administracji i Cyfryzacji oraz Komisji Heraldycznej (Dziennik Urzędowy Województwa Mazowieckiego z 2014 r. poz. 2287).

Herb Gminy Chotcza stanowią: w polu tarczy błękitna rzeka (pas falisty) w połowie tarczy na sześciu równych słupach czarnych i srebrnych – (na Nabramie – godle szlacheckiego herbu Choteckich).

Rysunek 1. Herb Gminy Chotcza
(Załącznik nr 1 do Uchwały Nr L/184/2014 Rady Gminy Chotcza
www.edziennik.mazowieckie.pl)

Flagę Gminy Chotcza stanowi poziomy płat materii o proporcji boków 5:8, umieszczony krótszym bokiem do drzewca, składający się z sześciu pionowych pasów naprzemiennie czarnych i białych tej samej szerokości (po 1/6 szerokości każdy pas), na których przez środek poziomy pas falisty błękitny o tej samej szerokości. Pas błękitny symbolizuje rzekę Wisłę, natomiast czarno-srebrne słupy nawiązują do godła szlacheckiego herbu Nabram Choteckich).

Rysunek 2. Flaga Gminy Chotcza
(www.chotcza.pl)

Herb i flagę Gminy Chotcza umieszcza się w pomieszczeniach, na budynkach i przed budynkami stanowiącymi siedziby albo miejscach obrad organów Gminy. Symbole te mogą być używane w innych miejscach z okazji uroczystości, świąt i rocznic gminnych, państwowych i regionalnych oraz podczas innych imprez promujących gminę.

Herb oraz flaga mogą być używane wyłącznie w sposób zapewniający im należyta cześć i szacunek oraz prestiż i powagę przewidzianą prawem dla insygniów władzy.

Wizerunek herbu gminy oraz flagi mogą być używane przez inne podmioty do celów nie komercyjnych lub komercyjnych pod warunkiem uzyskania zgody Wójta Gminy Chotcza.

Ochotnicza Straż Pożarna

Ochotnicza Straż Pożarna z Chotczy rozpoczęła swoją działalność w 1918 roku. Zaczątkiem tego wydarzenia był pożar w miejscowości Baranów. Uczestniczący w akcji gaśniczej mieszkańcy Chotczy wyszli z inicjatywą, aby utworzyć jednostkę strażacką. Pierwszym naczelnikiem OSP w Chotczy został Ignacy Bartos. Przez następne 40 lat OSP wyposażona była jedynie w ręczną pompę, trąbkę sygnalizacyjną, parę węży i dwa konne wozy.

Po bardzo trudnym okresie II wojny światowej i w okresie powojennym jednostka nie uległa rozpadowi oraz działała na miarę swoich możliwości. Mimo przeciwności losu strażacy ochotnicy podnosili cały czas swoje kwalifikacje. Udział strażaków w akcjach gaśniczych, w szkoleniach i pracy kulturalno-oświatowej z czasem ułatwił pozyskanie małego samochodu, potem starania członków zarządu o lepszy sprzęt zaowocowały m.in. zdobyciem nowego, niewielkiego samochodu a kilka lat później większego – „Stara” z działkiem wodnym.

W 1965 r. rozpoczęto budowę strażnicy OSP, jednakże z powodu niewystarczających środków budowa rozciągnęła się w czasie. W 1970 r. oddano strażnicę do użytku. Przez kolejne lata rozbudowywano ją i modernizowano.

27 czerwca 1997 r. OSP Chotcza została włączona do Krajowego Systemu Ratowniczo– Gaśniczego. W dniu 15 maja 1988 roku OSP otrzymała nowy sztandar. W dniu 3 maja 1999 roku z okazji Dnia Strażaka odbyła się uroczystość poświęcenia sztandaru OSP w Chotczy.

Poza OSP w Chotczy na terenie gminy funkcjonują również:

- OSP w Kijance – istnieje od 1962 r.;
- OSP w Tymienicy – istnieje od 1925 r., od 2013 roku włączona do Krajowego Systemu Ratowniczo– Gaśniczego;
- OSP w Białobrzegach – powstała w 1933 r..

Służba w jednostce ochotniczej straży pożarnej jest wielokrotnie tradycją rodzinną przekazywaną z pokolenia na pokolenie.

Druhowie jednostek OSP prowadzą działania ratownicze oraz biorą udział w akcjach organizowanych i prowadzonych przez Państwową Straż Pożarną; alarmują i ostrzegają ludność o zagrożeniach; wykonują zadania na rzecz ochrony ludności; prowadzą też medyczne działania ratownicze; podnoszą swoje kwalifikacje poprzez udział w szkoleniach i ćwiczeniach organizowanych przez Państwową Straż Pożarną.

OSP integruje społeczność lokalną, organizuje imprezy propagujące zasady udzielania pierwszej pomocy poszkodowanym w wyniku pożaru, klęski żywiołowej lub innego miejscowego zagrożenia; pomagają w zbiórkach oraz udzielają pomocy humanitarnej. Jednostki czynnie uczestniczyły w usuwaniu skutków powodzi w roku 1997, 2001 i 2010, ratującej życie i mienie powodzian.

Koło Gospodyń Wiejskich

Aby pobudzić aktywność mieszkańców wsi, rozwijać zainteresowania, spędzać przyjemnie czas wolny, a przede wszystkim aby pielęgnować tradycję i zwyczaje naszego regionu zostało założone Koło Gospodyń Wiejskich „Tymienianki” w Tymienicy Starej. Koło Gospodyń działa z kilkuletnią przerwą od 1978 r. Koło wyróżnia się i jest rozpoznawalne w regionie radomskim, systematycznie uczestniczy w wielu imprezach artystycznych, kulinarnych różnego typu kiermasz Bożonarodzeniowy, czy jarmark wielkanocny. Kiermasze i jarmarki zawsze połączone są z degustacją potraw regionalnych. Koło corocznie uczestniczy w obchodach Dni Kolberga w Przysusze.

Przy Kole Gospodyń Wiejskich „Tymienianki” funkcjonuje również grupa śpiewaczo-obrzędowa, której celem jest kultywowanie tradycji ludowych. Zespół odtwarza oraz zapisuje dla przyszłych pokoleń tradycje, zwyczaje oraz obrzędy naszego regionu. Koło nagrało, na podstawie własnych scenariuszy, filmy dotyczące zwyczajów i obrzędów, a członkowie KGW wcielili się również w postaci. Filmy te dostępne są w Internecie na stronie Youtube.

Działalność koła jest jednak dużo szersza. KGW „Tymienianki” organizowało kursy ratownictwa medycznego, warsztaty kulinarne, robienia ozdób świątecznych, pisanie pisanek, robienia palm wielkanocnych. W zajęciach tych chętnie uczestniczyła młodzież szkolna i mieszkańcy wsi. Corocznie w Szkole Podstawowej w Tymienicy panie z Koła Gospodyń wspólnie z kadrą pedagogiczną i uczniami organizują spotkania wigilijne.

Uroczystości o zasięgu regionalnym

Procesje w trakcie świąt i uroczystości kościelnych

Jednym z corocznych obrzędów na terenie gminy Chotcza są parafialne procesje Bożego Ciała w Chotczy Dolnej i w Tymienicy. Procesjom towarzyszą ubrane na białe dziewczynki, które sypią kwiaty, chorągwie, baldachim oraz bogato przystrojone przez mieszkańców ołtarze. W procesji biorą udział strażacy z Ochotniczej Straży Pożarnej w strojach galowych. W Tymienicy, obok strażaków, w procesji uczestniczą też panie z Koła Gospodyń Wiejskich „Tymienianki” ubrane w stroje regionalne.

Cykliczne imprezy związane z kulturą

Pierwsza ogólnodostępna impreza plenerowa w gminie Chotcza odbyła się 12 sierpnia 2007 r. pod nazwą Piknik Nadwiślański „Blżej Natury”. Wydarzenie to zaowocowało integracją społeczności, stanowiło zachętę do czynnego odpoczynku i zagospodarowania czasu

wolnego. Impreza wpłynęła także pozytywnie na poprawę życia mieszkańców gminy, zaspokajając ich potrzeby rozrywki i rekreacji. Piknik osiągnął także inny cel, którym było podniesienie świadomości dziedzictwa kulturowego, wzmocnienia poczucia tożsamości oraz pobudzenie aktywności społecznej i integracji międzypokoleniowej mieszkańców.

Imprezy o podobnym charakterze odbywają się co roku od 15 lat z przerwą w lata 2020-2021 (z powodu obostrzeń związanych z pandemią COVID-19).

4.2. ZABYTKI W WOJEWÓDZKIM REJESTRZE ZABYTKÓW

Rejestr Zabytków Województwa Mazowieckiego prowadzony jest przez Mazowieckiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w Warszawie. Może on przystąpić do procedury wpisu do rejestru zabytków na wniosek strony – właściciela, bądź użytkownika obiektu lub też z urzędu.

W Wojewódzkim Urzędzie Ochrony Zabytków w Warszawie prowadzone są trzy rejestry zabytków:

1. Rejestr zabytków nieruchomych (księga A).
2. Rejestr zabytków ruchomych (księga B).
3. Rejestr zabytków archeologicznych (księga C).

W Rejestrze Zabytków Województwa Mazowieckiego, w Gminie Chotcza wpisane są cztery obiekty.

Tabela 2. Gmina Chotcza – wykaz obiektów wpisanych do Rejestru Zabytków

Lp.	Miejscowość	Rodzaj obiektu	Datowanie	Nr wpisu	Data wpisu
1.	Chotcza	kościół parafialny pw. św. Trójcy	1754 r.	824/A/56 644/A/72 40/A/80	28.01.1956 r. 14.01.1972 r. 26.04.1980 r.
2.	Chotcza Dolna	cmentarz parafialny rzymsko – katolicki	II poł. XVIII w.	474/A/91	5.11.1991 r.
3.	Tymienica Nowa	kościół parafialny pw. św. Tekli	1911 – 1930 r.	A-1060	10.05.2012 r.
4.	Tymienica Nowa	Figura N.P Marii z Dzieciątkiem Jezus (na kolumnie)	1701 r.	37/2013	15.01.2013 r.

4.3. ZABYTKI W GMINNEJ EWIDENCJI ZABYTKÓW

Gmina Chotcza przed 2013 rokiem nie prowadziła Gminnej Ewidencji Zabytków, jednak nowelizacja ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami z dnia 18 marca 2010 r., która weszła w życie 5 czerwca 2010 r., znacznie wzmocniła rolę Gminnej Ewidencji Zabytków, czyniąc z niej źródło prawa miejscowego. Do art. 19 dodano ust.1a wskazujący zabytki, których ochrona musi być bezwarunkowo uwzględniona w decyzjach o ustaleniu inwestycji celu publicznego, decyzjach o warunkach zabudowy, decyzjach o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzjach o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej oraz decyzjach o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego. Są to zabytki wpisane do rejestru wraz z ich otoczeniem oraz zabytki nieruchome, znajdujące się w Gminnej Ewidencji Zabytków.

Po wejściu w życie nowelizacji gmina Chotcza przystąpiła do prac związanych z powołaniem do życia Gminnej Ewidencji Zabytków.

Zgodnie z ustawą o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami z dnia 23 lipca 2003 r. oraz Rozporządzeniem Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 26 maja 2011 r., w sprawie prowadzenia rejestru zabytków krajowej, wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków oraz krajowego wykazu zabytków skradzionych lub wywiezionych za granicę niezgodnie z prawem (Dz. U. nr 113, poz. 661), Gminna Ewidencja Zabytków prowadzona jest w formie zbioru kart adresowych zabytków nieruchomych z terenu gminy.

Tabela 3 . Gmina Chotcza – Gminna Ewidencja Zabytków

Miejscowość	Adres	Obiekt	Datowanie
Chotcza Dolna	Chotcza Dolna 3	Dom drewniany	pocz. XX w.
Chotcza Dolna	Chotcza Dolna 40	Dom drewniany	pocz. XX w.
Chotcza Dolna	Chotcza Dolna 59a	Kościół parafialny pw. św. Trójcy	1939 r.
Chotcza Dolna	Chotcza Dolna, nr działki 1393	Cmentarz par. rzym.-kat.	II poł. XVIII w.
Chotcza Dolna	Chotcza Dolna, nr działki 1393	Pomnik na cmentarzu	XIX w.
Chotcza Dolna	Chotcza Dolna, nr działki 1393	Pomnik na cmentarzu	XIX w.
Chotcza Dolna	Chotcza Dolna, nr działki 1393	Pomnik na cmentarzu	XIX w.
Chotcza Dolna	Chotcza Dolna, nr działki 1393	Pomnik na cmentarzu	XIX w.
Chotcza Dolna	Chotcza Dolna, nr działki 1393	Pomnik na cmentarzu	XIX w.
Chotcza Dolna	Chotcza Dolna, nr działki 1393	Zbiorowa mogiła na cmentarzu	1984 r.
Chotcza Dolna	Chotcza Dolna, nr działki 1393	Zbiorowa mogiła na cmentarzu	1967 r.
Chotcza Dolna	Chotcza-Dolna 24	Dom drewniany	pocz. XX w.
Chotcza Dolna	Chotcza-Dolna 26	Dom drewniany	pocz. XX w.

Chotcza Dolna	Chotcza-Dolna 28b	Dom drewniany	poł. XX w.
Chotcza Dolna	Chotcza-Dolna 37	Dom drewniany	pocz. XX w.
Chotcza Dolna	Chotcza-Dolna 3a	Kaplica	XIX w.
Chotcza Dolna	Chotcza-Dolna 44	Dom drewniany	pocz. XX w.
Chotcza Dolna	Chotcza-Dolna 58a	Dom	1910 r.
Chotcza Dolna	Chotcza-Dolna 63	Dom drewniany	pocz. XX w.
Chotcza Górna	Chotcza Górna 11	Dom drewniany	pocz. XX w.
Chotcza Górna	Chotcza Górna 12	Dom drewniany	pocz. XX w.
Chotcza Górna	Chotcza Górna 15	Dom drewniany	poł. XX w.
Chotcza Górna	Chotcza Górna 16	Dom drewniany	pocz. XX w.
Chotcza Górna	Chotcza Górna 17	Dom drewniany	pocz. XX w.
Chotcza Górna	Chotcza Górna 19	Dom drewniany	pocz. XX w.
Chotcza Górna	Chotcza Górna 28	Dom drewniany	pocz. XX w.
Chotcza Górna	Chotcza Górna 3a	Dom drewniany	pocz. XX w.
Chotcza Górna	Chotcza Górna 7	Dom drewniany	pocz. XX w.
Chotcza-Józefów	Chotcza-Józefów 10	Dom drewniany	pocz. XX w.
Chotcza-Józefów	Chotcza-Józefów 13	Dom drewniany	poł. XX w.
Chotcza-Józefów	Chotcza-Józefów 24	Dom drewniany z budynkiem gospodarczym	pocz. XX w.
Chotcza-Józefów	Chotcza-Józefów 26	Dom drewniany	pocz. XX w.
Chotcza-Józefów	Chotcza-Józefów 2a	Stodoła drewniana	poł. XX w.
Chotcza-Józefów	Chotcza-Józefów 3	Stodoła drewniana	poł. XX w.
Chotcza-Józefów	Chotcza-Józefów 64	Dom drewniany	XX w.
Chotcza-Józefów	Chotcza-Józefów 7	Dom drewniany	pocz. XX w.
Chotcza-Józefów	Chotcza-Józefów 8	Dom drewniany	pocz. XX w.
Chotcza-Józefów	Chotcza-Józefów, obok nr 47	Kapliczka przydrożna	XX w.
Gniazdków	Gniazdków 17	Dom drewniany	pocz. XX w.
Gniazdków	Gniazdków 18	Dom drewniany	XX w.
Gniazdków	Gniazdków 21	Dom drewniany	pocz. XX w.
Gniazdków	Gniazdków 24	Dom drewniany	poł. XX w.
Gniazdków	Gniazdków 25	Dom drewniany	pocz. XX w.
Gniazdków	Gniazdków, obok nr 25	Krzyż przydrożny	XX w.
Gustawów	Gustawów 4	Dom drewniany	XX w.
Gustawów	Gustawów 7	Dom drewniany	XX w.
Niemieryczów	Niemieryczów 1	Dom drewniany	XX w.
Niemieryczów	Niemieryczów 2a	Dom drewniany	XX w.
Tymienica Nowa	Tymienica Nowa 69	Kościół parafialny pw. św. Tekli	1930 r.

Karta ewidencyjna zabytku zawiera w szczególności dane umożliwiające określenie zabytku, jego miejsce położenia lub przechowywania, zwięzły opis cech i wartości kulturowych oraz wskazanie właściciela i posiadacza zabytku.

Rysunek 1. Wzór karty Gminnej Ewidencji Zabytków gminy Chotcza

GEZ	KARTA ADRESOWA ZABYTKU NIERUCHOMEGO		3. Miejscowość
1. Nazwa	2. Czas powstania		Chotcza Dolna
Pomnik na cmentarzu	XIX w.		
8. Fotografia z opisem wskazującym orientację albo mapa z zaznaczonym stanowiskiem archeologicznym			4. Adres
 			Chotcza Dolna, nr działki 1393
 			5. Przynależność administracyjna
			Województwo
			mazowieckie
			Powiat
			Lipski
			Gmina
			Chotcza
			6. Forma ochrony
			Obiekt znajduje się na terenie obiektu wpisanego do rejestru zabytków, nr dec. 474/A/91 z dnia 05.11.1991 r.
			7. Opracowanie karty (autor, data i podpis)
			waszynski, 2013-01-09

Gminna ewidencja zabytków stanowi część wojewódzkiej ewidencji zabytków, która z kolei jest częścią krajowej ewidencji zabytków prowadzonej przez Generalnego Konserwatora Zabytków. Ewidencja zabytków jest podstawą do sporządzania programów opieki nad zabytkami przez województwa, powiatu i gminy. Gminna Ewidencja Zabytków Gminy Chotcza została przygotowana według specyfikacji przygotowanej przez Narodowy Instytut Dziedzictwa.

Podczas prac nad Gminną Ewidencją Zabytków dokonano weryfikacji zasobu znajdującego się w Rejestrze Zabytków Mazowieckiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków pod kątem stanu faktycznego. Zostanie również sporządzona lista obiektów postulowanych do włączenia lub wyłączenia do Wojewódzkiej Ewidencji Zabytków.

5. OCENA STANU DZIEDZICTWA KULTUROWEGO GMINY

5.1. ZABYTKI O NAJWYŻSZYM ZNACZENIU DLA GMINY CHOTCZA

Zabytki w gminie Chotcza świadczą o jej bogatej historii. Za obiekt o największym znaczeniu dla gminy można uznać kościół rzymsko-katolicki pod wezwaniem świętej Tekli w Tymienicy. Kościół wzniesiono w 1930 roku, jednak prace wykończeniowe trwały aż do 1938 roku. Autorem projektu budowli był znany architekt i konserwator Jan Borowski.

Świątynia stylistycznie wpisuje się w grupę kościołów ceglanych wznoszonych w okresie międzywojennym XX wieku. Charakteryzuje się masywną wieżą wieloboczną z hełmem cebulastym, sklepieniami krzyżowymi, przyporami oraz układem trzynawowym.

Działania II wojny światowej odcisnęły piętno na budowli. Uszkodzono wieżę oraz wnętrze kościoła. Po wojnie kościół został odrestaurowany dzięki staraniom kolejnych proboszczów.

Wnętrze kościoła zdobi m. in. obraz przedstawiający postać świętej Tekli, umieszczony nad głównym ołtarzem. Dzieło powstało pod ręką malarza tematyki chrześcijańskiej Antoniego Michalaka. Zostało wpisane do Wojewódzkiego Rejestru Zabytków.

Kolejnym istotnym obiektem znajdującym się na terenie gminy Chotcza jest cmentarz parafialny w Chotczy Dolnej pochodzący z II połowy XVIII wieku. Na terenie cmentarza znajduje się kilka zabytkowych nagrobków raz miejsca pamięci ofiar II wojny światowej. Należą do nich:

- Nagrobek dziedzica Chotczy Romana Czarnieckiego z I połowy XIX wieku;
- Nagrobek poświęcony księdzu parafii Chotcza Florianowi Sulikowskiemu z połowy XIX wieku;
- Nagrobek dziedzica Chotczy Antoniego Rudkowskiego z połowy XIX wieku;
- Metalowy krzyż na kolumnie poświęcony Henrykowi Rakowskiemu z II połowy XIX wieku;
- Nagrobek Piotra Jasińskiego i jego żony Krystyny z I połowy XIX wieku;
- Pomnik z 1967 roku postawiony w hołdzie ofiarom terroru hitlerowskiego w latach 1942-1944;
- Zbiorowa mogiła partyzantów walczących z okupantem w trakcie II wojny światowej z 1984 roku upamiętniająca wydarzenia z 28/29 października 1944 roku.

5.2. ANALIZA SZANS I ZAGROŻEŃ

Sporządzona analiza uwzględnia stan dziedzictwa kulturowego oraz uwarunkowania jego ochrony i realizowanej przez gminę polityki rozwoju przestrzennego i społeczno-gospodarczego. Dokonana analiza ma za zadanie pomóc w określeniu podstawowych priorytetów opracowanego dokumentu.

Analizując stan krajobrazu kulturowego gminy Chotcza rozpoznano następujące czynniki determinujące jego dalszy rozwój:

Silne strony

- Obecność aktualnego programu rozwoju lokalnego na szczeblu powiatowym i gminnym;
- Otwartość i przychylność władz samorządowych;
- Zaktualizowana gminna ewidencja zabytków;
- Zachowane obiekty sakralne o dużej wartości kulturowej;
- Historia gminy bogata w wydarzenia militarne mające miejsce na jej terenie;
- Poddany renowacji kościół parafialny p.w. Św. Tekli w Tymienicy Nowej;
- Zachowany w dobrym stanie kościół parafialny p.w. św. Trójcy w Chotczy;
- Cmentarz rzymsko-katolicki z II połowy XVIII wieku w Chotczy Dolnej, będący istotnym miejscem pamięci na terenie gminy;
- Wyremontowana zabytkowa kapliczka w Chotczy Dolnej zbudowana w 1754 r. z białego kamienia;
- Społeczność lokalna zorientowana w losach obiektów zabytkowych znajdujących się na terenie ich miejscowości;
- Aktywizacja społeczności lokalnej w celu uporządkowania i stworzenia bogatej dokumentacji na temat nowożytnej historii gminy oraz jej zasobu, zarówno nieruchomego jak i ruchomego;
- Aktywne działanie w ramach organizacji pozarządowych o charakterze kulturalnym: Lokalna Grupa Działania „Krzemienny Krąg”, Związek Gmin „Nad Iłżanką”;
- Unikatowość przyrodnicza terenu gminy podlegająca ochronie w ramach programów: Obszar Chronionego Krajobrazu „Solec nad Wisłą”, „Obszar Natura 2000 „Małopolski Przełom Wisły”, Obszar Chronionego Krajobrazu „Dolina rzeki Zwolenki”, Natura 2000 obszary siedliskowe „Dolina Zwolenki”, Rezerwat przyrody „Borowiec”;
- Opracowane, na zlecenie urzędu gminy, dwie monografie zawierające kompendium informacji na temat gminy Chotcza.

Słabe strony

- Brak aktualnych i obowiązujących miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego oraz kompletnego i aktualnego studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania;
- Brak izby pamięci, jednostki muzealno-wystawienniczej;
- Pogarszający się stan techniczny dużej części obiektów zabytkowych;
- Niewystarczające środki finansowe w budżecie gminy na wsparcie działań z zakresu ochrony dziedzictwa kulturowego;

Szanse

- Możliwość rewitalizacji zabytków z wykorzystaniem wsparcia finansowego z różnych źródeł krajowych i unijnych;
- Wzrastająca liczba przeprowadzanych prac remontowo-budowlanych obiektów zabytkowych;
- Plenerowe imprezy, rekonstrukcje historyczne związane z operacjami militarnymi na terenie gminy, jako element promocji i budowania więzi lokalnych, zarówno ze społecznością jak i sąsiadującymi gminami, z którymi gmina Chotcza współdzieli część historii.

Zagrożenia

- Pogarszający się stan techniczny obiektów zabytkowych w szczególności architektury drewnianej z połowy XX w.;
- Trudny dostęp do zewnętrznych źródeł finansowania opieki nad zabytkami.

6. ZAŁOŻENIA PROGRAMOWE

Gminny Program Opieki nad Zabytkami formułuje szereg działań samorządu w zakresie opieki nad zabytkami z terenu Gminy. Wyznaczone kierunki i zadania uwzględniają specyfikę dziejów Gminy i charakter jego dziedzictwa kulturowego, są zgodne z celami wskazanymi w ustawie o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami. Gminny Program Opieki nad Zabytkami jest także komplementarny w stosunku do pozostałych dokumentów strategicznych, takich jak „Strategia Rozwoju Gminy Chotcza na lata 2021-2026” przyjęta Uchwałą Rady Gminy Chotcza Nr XXIV/121/20 z dn. 30 grudnia 2020 r.

W toku analizy określono trzy priorytety realizacji Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami. Są to:

Priorytet I

Rewaloryzacja dziedzictwa kulturowego jako element rozwoju społeczno-gospodarczego gminy

Priorytet II

Ochrona i świadome kształtowanie krajobrazu kulturowego

Priorytet III

Badanie i dokumentacja dziedzictwa kulturowego oraz promocja i edukacja służąca budowaniu tożsamości lokalnej

Priorytet I: Rewaloryzacja dziedzictwa kulturowego, jako element rozwoju społeczno-gospodarczego gminy	
Kierunki działań	Zadania
Zahamowanie procesu degradacji zabytków i doprowadzenie do poprawy stanu ich zachowania	• Prowadzenie prac remontowo-konserwatorskich przy obiektach zabytkowych stanowiących własność gminy (w ramach opracowanego planu remontów) • Podejmowanie starań o uzyskanie środków zewnętrznych na rewaloryzację zabytków • Dofinansowanie prac rewaloryzacyjnych przy obiektach niebędących własnością gminy w postaci stosownej uchwały dotyczącej dotacji na prace remontowo-konserwatorskie przy zabytkach • Rewaloryzacja zabytkowej zieleni (w tym zabytkowych drzew, cmentarzy) • Zabezpieczenie obiektów zabytkowych przed pożarem, zniszczeniem i kradzieżą (montaż instalacji przeciwpożarowej i alarmowej, zabezpieczeń przeciw włamaniom) • Opracowanie planu systematycznych kontroli stanu utrzymania i sposobu użytkowania obiektów zabytkowych znajdujących się na terenie gminy

Podejmowanie działań zwiększających atrakcyjność zabytków na potrzeby społeczne, turystyczne i edukacyjne	• Prowadzenie bieżących prac porządkowych przy zabytkowych zespołach zieleni: zabytkowych drzewach, cmentarzach parafialnych
Podejmowanie działań związanych z opieką nad zabytkami	Wspieranie rozwoju Koła Gospodyń Wiejskich „Tymienianki”, które kultywują tradycje i zwyczaje regionalne, propagują sztukę ludową,

Priorytet II: Ochrona i świadome kształtowanie krajobrazu kulturowego	
Kierunki działań	Zadania
Zintegrowana ochrona dziedzictwa kulturowego i środowiska przyrodniczego	• Weryfikacja i aktualizacja obowiązujących gminnych dokumentów w zakresie ochrony zabytków • Konsekwentne egzekwowanie zapisów dotyczących działalności inwestycyjnej na obszarach objętych ochroną
Rozszerzenie zasobu i ochrony dziedzictwa kulturowego gminy	• Wystąpienie do wojewódzkiego konserwatora zabytków z wnioskiem o wpisanie do rejestru zabytków cennych obszarów i obiektów zabytkowych • Podejmowanie działań w celu wyeksponowania turystycznego zabytków położonych na terenie gminy

Priorytet III: Badanie i dokumentacja dziedzictwa kulturowego oraz promocja i edukacja służąca budowaniu tożsamości lokalnej	
Szeroki dostęp do informacji o dziedzictwie kulturowym gminy	• Udostępnienie i aktualizowanie informacji o zabytkach gminy na stronie internetowej gminy • Utworzenie gminnego systemu informacji i promocji (bazy danych) środowiska kulturowego opartego o stronę internetową gminy • Opracowanie mapy zabytków gminy, jako atrakcyjnej graficznie formy promocji ułatwiającej dotarcie do wszystkich elementów dziedzictwa kulturowego
Edukacja i popularyzacja wiedzy o regionalnym dziedzictwie kulturowym	• Organizowanie imprez plenerowych promujących zabytki położone na terenie gminy oraz rekonstrukcje historyczne związane z operacjami militarnymi na terenie gminy • Wspieranie rozwoju działalności wystawienniczej powiązanej z zabytkami gminy Chotcza i ich historią • Organizowanie i wspieranie realizacji konkursów, wystaw i innych działań edukacyjnych • Wydawanie i wspieranie publikacji (w tym opracowań historycznych, folderów promocyjnych, przewodników) poświęconych problematyce dziedzictwa kulturowego gminy

	• Wprowadzenie i upowszechnienie tematyki ochrony dziedzictwa kulturowego do systemu edukacji przedszkolnej i szkolnej poprzez organizację zajęć na temat zabytków, ich roli oraz wartości z punktu widzenia historii i współczesności celem kształtowania regionalnej tożsamości kulturowej
Promocja regionalnego dziedzictwa kulturowego służąca kreacji produktów turystyki kulturowej	• Opracowanie szlaków turystycznych (np. pieszych, rowerowych, samochodowych, wodnych) wykorzystujących walory dziedzictwa kulturowego gminy oraz okolicznych gmin • Utworzenie i modernizacja elementów infrastruktury służących funkcjonowaniu i rozwojowi turystyki kulturowej • Wprowadzenie zintegrowanego systemu informacji wizualnej (m.in. za pomocą tablic informacyjnych) obejmującego zasoby i wartości dziedzictwa kulturowego gminy

Gminny Program Opieki nad Zabytkami Gminy Chotcza w perspektywie na lata 2023-2026 przewiduje kontynuację działań związanych z opieką nad zabytkami poprzez:

Wykorzystanie Internetu w celu nowoczesnej promocji walorów zabytkowych:

- umieszczanie na stronie internetowej Gminy Chotcza fotorelacji z wydarzeń społeczno-kulturalnych m.in.:
 - Piknik Nadwiślański,
 - Obchody rocznicowe np. jubileusze organizacji działających na terenie gminy itp,
- ekspozycje regionalnych produktów oraz zwyczajów uwzględniających lokalne walory i tradycje gminy Chotcza m.in. przez fotorelacje z imprez kulturalnych organizowanych przez Zespół Śpiewaczy z Koła Gospodyń Wiejskich „Tymienianki” w Tymienicy – promowanie tradycji muzyki ludowej oraz strojów ludowych gminy Chotcza.

Inne działania mające na celu wzrost atrakcyjności turystycznej, promowania ciekawych miejsc regionu, w tym obiektów zabytkowych:

- Powstanie sieci międzygminnych szlaków łączących gminy z Grupy Partnerskiej „Krzemienny Krąg”.
- Wyznaczenie szlaku rowerowego na terenie gminy Chotcza w ramach współpracy gmin należących do Związku Gmin „Nad Iłżanką”.

7. INSTRUMENTARIUM REALIZACJI GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI

Zadania opisane w Gminnym Programie opieki nad zabytkami Gminy Chotcza na lata 2023-2026 powinny być realizowane poprzez wspólne działania władz samorządowych, Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków, właścicieli oraz zarządców obiektów, parafie, organizacje pozarządowe i stowarzyszenia, w ramach posiadanych przez te jednostki kompetencji, praw i obowiązków wynikających z obowiązujących przepisów prawnych.

Działania gminy Chotcza będą wykonywane bądź wspierane przez gminne jednostki organizacyjne (szkołę, przedszkole oraz bibliotekę szkolną i gminną), Urząd Gminy w ramach zadań własnych oraz organizacje pozarządowe poprzez istniejące i planowane instrumenty:

- **instrumentów prawnych** – wynikających z przepisów ustawowych, obejmujących między innymi uchwalanie miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego, stref ochrony konserwatorskiej, wykonywanie decyzji administracyjnych wojewódzkiego konserwatora zabytków wnioskowanie o wpis do rejestru zabytków obiektów o wartościach artystycznych i zabytkowych, prowadzenie gminnej ewidencji zabytków;
- **instrumentów finansowych** obejmujących między innymi finansowanie prac konserwatorskich, remontowych i archeologicznych, udzielanie dotacji na finansowanie prac konserwatorskich i restauratorskich, korzystanie z programów uwzględniających finansowanie z funduszy europejskich oraz dotacje, subwencje, dofinansowania dla właścicieli i posiadaczy obiektów zabytkowych;
- **instrumentów koordynacji** obejmujących między innymi realizację zapisów dotyczących ochrony dziedzictwa kulturowego zapisanych w wojewódzkich, powiatowych i gminnych strategiach, współpraca z sąsiednimi gminami i gminami zrzeszonymi w Lokalnej Grupie Działania „Krzemienny Krąg”;
- **instrumentów społecznych** obejmujących między innymi działania stymulujące w zakresie edukacji, promocji, współdziałanie z organizacjami społecznymi w zakresie promocji dziedzictwa kulturowego;
- **instrumentów kontrolnych** obejmujących między innymi aktualizację gminnej ewidencji zabytków, monitoring stanu zagospodarowania przestrzennego oraz stanu zachowania dziedzictwa kulturowego.

8. ZASADY OCENY REALIZACJI GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI

Na mocy art. 87 ust. 1 i ust. 5 *Ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami* Gminny Program Opieki nad Zabytkami jest sporządzany na okres 4 lat. Co 2 lata wójt (burmistrz, prezydent) sporządza sprawozdanie z jego realizacji, które przedstawia Radzie Gminy (Miasta). Wskazane jest aby sprawozdania z realizacji Programu były przekazywane do wiadomości Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków. Sprawozdanie powinno określać poziom realizacji gminnego programu oraz efektywność wykonania planowanych zadań, w tym np. poziom (w % bądź liczbach):

- wydatków budżetu na ochronę i opiekę nad zabytkami,
- wartość finansową wykonanych/dofinansowanych prac remontowo-konserwatorskich przy zabytkach,
- liczba obiektów poddanych tym pracom,
- poziom (w %) objęcia terenu Gminy miejscowymi planami zagospodarowania przestrzennego,
- liczba wniosków o wpis do rejestru zabytków obszarów, obiektów i zespołów zabytkowych,
- liczba utworzonych szlaków turystycznych,
- liczba wydanych wydawnictw, liczba szkoleń, imprez związanych z ochroną dziedzictwa kulturowego itd.

W ramach **Priorytetu I: Rewaloryzacja dziedzictwa kulturowego jako element rozwoju społeczno-gospodarczego gminy** poddane ocenie zostaną:

- Poziom (w %) wydatków budżetu gminy na ochronę i opiekę nad zabytkami
- Wartość finansowa zrealizowanych kompleksowych programów rewaloryzacji i rewitalizacji oraz liczba obiektów poddanych rewaloryzacji w ramach tych programów
- Wartość finansowa wykonanych prac remontowo-konserwatorskich przy zabytkach oraz liczba obiektów poddanych ww. pracom
- Zakres współpracy z organizacjami pozarządowymi

W ramach **Priorytetu II: Ochrona i świadome kształtowanie krajobrazu kulturowego** poddane ocenie zostaną:

- Liczba wniosków o wpis do rejestru zabytków obszarów, obiektów i zespołów zabytkowych
- Liczba wniosków o uznanie obiektów i obszarów za pomniki historii
- Zakres współpracy z organizacjami pozarządowymi

W ramach **Priorytetu III: Badanie i dokumentacja dziedzictwa kulturowego oraz promocja i edukacja służąca budowaniu tożsamości** poddane ocenie zostaną:

- Liczba zrealizowanych konkursów, wystaw, działań edukacyjnych na terenie gminy
- Liczba utworzonych szlaków turystycznych, tras rowerowych, wodnych itp.
- Liczba opracowanych, wydanych wydawnictw (w tym folderów promocyjnych, przewodników)
- Liczba utworzonych, zmodernizowanych elementów infrastruktury służących funkcjonowaniu i rozwojowi turystyki kulturowej

9. ŹRÓDŁA FINANSOWANIA GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI

Obowiązującym wyznacznikiem sposobu finansowania opieki nad zabytkami są zasady, które zawiera Rozdział 7. ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (t.j. Dz.U. 2021 poz. 710, ze zm.). Nakładają one obowiązek finansowania prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytku na osobę fizyczną, lub inną jednostkę organizacyjną w tym także na jednostki z sektora finansów publicznych, posiadające tytuł prawny do zabytku.

Zadania związane z opieką nad zabytkami mogą być finansowane, m.in. z następujących źródeł:

1. z budżetu powiatu finansowanie odbywa się w ramach przyznanej dotacji na prace zgodne z art. 81 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (t.j. Dz.U. 2021 poz. 710, ze zm.);
2. z budżetu Urzędu Marszałkowskiego Województwa Świętokrzyskiego w ramach przyznanej dotacji na prace zgodne z art. 77 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (t.j. Dz.U. 2021 poz. 710, ze zm.);
3. z budżetu Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków na prace, zgodne z art. 77 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (t.j. Dz.U. 2021 poz. 710, ze zm.);
4. z budżetu Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego, w ramach dotacji przyznanej zgodnie z art. 77 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (t.j. Dz.U. 2021 poz. 710, ze zm.) w oparciu o ogłaszane corocznie przez Ministerstwo aktualne programy;
5. z dotacji unijnych;
6. od fundacji;
7. od osób fizycznych, prawnych, kościelnych.

Dotacje

Zgodnie z ustawą z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami dotacja może zostać udzielona osobie fizycznej, jednostce samorządu terytorialnego lub innej jednostce organizacyjnej będącej właścicielem bądź posiadaczem zabytku wpisanego do rejestru lub znajdującym się w gminnej ewidencji zabytków. Dotacja udzielana jest na wykonanie prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych, planowanych do przeprowadzenia w roku złożenia wniosku lub następnym, bądź na zasadzie refundacji poniesionych już nakładów przed upływem 3 lat po wykonaniu prac.

Art. 77 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami określa szczegółowo wykaz działań, które mogą podlegać dofinansowaniu. Dotacja na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane może obejmować wyłącznie nakłady konieczne poniesione na przeprowadzenie następujących działań:

- sporządzenie ekspertyz technicznych i konserwatorskich;
- przeprowadzenie badań konserwatorskich lub architektonicznych;

- wykonanie dokumentacji konserwatorskiej;
- opracowanie programu prac konserwatorskich i restauratorskich;
- wykonanie projektu budowlanego zgodnie z przepisami prawa budowlanego;
- sporządzenie projektu odtworzenia kompozycji wnętrz;
- zabezpieczenie, zachowanie i utrwalenie substancji zabytku;
- stabilizację konstrukcyjną części składowych zabytku lub ich odtworzenie w zakresie niezbędnym dla zachowania tego zabytku;
- odnowienie lub uzupełnienie tynków i okładzin architektonicznych albo ich całkowite odtworzenie, z uwzględnieniem charakterystycznej dla tego zabytku kolorystyki;
- odtworzenie zniszczonej przynależności zabytku, jeżeli odtworzenie to nie przekracza 50% oryginalnej substancji tej przynależności;
- odnowienie lub całkowite odtworzenie okien, w tym ościeżnic i okiennic, zewnętrznych odrzwi i drzwi, więźby dachowej, pokrycia dachowego, rynien i rur spustowych;
- modernizację instalacji elektrycznej w zabytkach drewnianych lub w zabytkach, które posiadają oryginalne, wykonane z drewna części składowe i przynależności;
- wykonanie izolacji przeciwwilgociowej;
- uzupełnianie narysów ziemnych dzieł architektury obronnej oraz zabytków archeologicznych nieruchomości o własnych formach krajobrazowych;
- działania zmierzające do wyeksponowania istniejących, oryginalnych elementów zabytkowego układu parku lub ogrodu;
- zakup materiałów konserwatorskich i budowlanych, niezbędnych do wykonania prac i robót przy zabytku wpisanym do rejestru lub znajdującym się w gminnej ewidencji zabytków;
- zakup i montaż instalacji przeciwwłamaniowej oraz przeciwpożarowej i odgromowej.

Dotacja udzielana jest w wysokości do 50% nakładów koniecznych na wykonanie powyższych działań. Natomiast wysokość dotacji może zostać zwiększona, nawet do 100% nakładów koniecznych, w wypadku jeżeli:

- zabytek posiada wyjątkową wartość historyczną, artystyczną lub naukową,
- wymaga przeprowadzenia złożonych pod względem, technologicznym prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych,
- stan zachowania zabytku wymaga niezwłocznego podjęcia prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych.

Łączna kwota dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru lub znajdującym się w gminnej ewidencji zabytków, udzielonych przez ministra właściwego do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego, wojewódzkiego konserwatora zabytków bądź organ stanowiący gminy, powiatu lub samorządu województwa, nie może przekraczać wysokości 100 % nakładów koniecznych na wykonanie tych prac lub robót.

Programy Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego

Programy Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego oraz tzw. mecenat, są podstawą ubiegania się o środki na zadania z zakresu kultury realizowane przez między innymi jednostki samorządu terytorialnego.

Obowiązujące programy z zakresu dziedzictwa kulturowego i historycznego:

- Wspieranie działań muzealnych
- Groby i cmentarze wojenne w kraju
- Miejsca pamięci i trwałe upamiętnienia w kraju
- Miejsca pamięci narodowej za granicą
- Wspieranie archiwów, bibliotek i muzeów poza krajem
- Ochrona dziedzictwa kulturowego za granicą
- Kultura ludowa i tradycyjna
- Badanie polskich strat wojennych
- Ochrona zabytków archeologicznych
- Ochrona zabytków

Celem programów jest wspieranie działalności:

- w zakresie opieki konserwatorskiej nad muzealiami, archiwaliami i księgozbiorami, a także prezentacja zbiorów w postaci atrakcyjnych poznawczo projektów wystawienniczych i wydawniczych;
- opieki nad grobami i cmentarzami wojennymi na terenie Rzeczypospolitej Polskiej, stanowiącymi materialne świadectwo kluczowych wydarzeń z historii Polski związanych z walką i męczeństwem, a także wspieranie prowadzenia działań naukowych upowszechniających wiedzę na temat tych wydarzeń;
- wspieranie samorządów w zapewnianiu stabilnej opieki nad najważniejszymi miejscami pamięci, stanowiącymi materialne świadectwo wydarzeń kluczowych dla narodowej tożsamości;
- dążenie do zapewnienia godnego miejsca spoczynku poległym i pomordowanym Polakom oraz troska i opieka nad miejscami pochówku znajdującymi się poza granicami kraju;
- stworzenie możliwości efektywnej ochrony oraz zachowania polskiego dziedzictwa kulturowego znajdującego się poza granicami Rzeczypospolitej Polskiej, przy jednoczesnym popularyzowaniu wiedzy na temat dziedzictwa wytworzonego, zgromadzonego i przechowywanego w Europie oraz innych częściach świata przez organizacje polonijne i emigracyjne;
- wspieranie zjawisk związanych z kulturą ludową i tradycyjną, transformacjami (przekształceniami i przemianami) poszczególnych elementów oraz współczesnymi kontekstami ich występowania;
- wsparcie działalności instytucji w kwestii badań odnośnie strat wojennych poniesionych w zakresie zbiorów artystycznych;

- ochrona dziedzictwa archeologicznego poprzez wspieranie kluczowych dla tego obszaru zadań, obejmujących rozpoznanie i dokumentację zasobów dziedzictwa archeologicznego oraz opracowanie i publikację wyników przeprowadzonych badań archeologicznych;
- zachowanie materialnego dziedzictwa kulturowego, realizowane poprzez konserwację i rewaloryzację zabytków nieruchomych i ruchomych oraz ich udostępnianie na cele publiczne.

Dotacje Mazowieckiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w Warszawie, Delegatura w Radomiu

Dotacja realizowana jest ze środków finansowych z budżetu państwa w części, której dysponentem jest Wojewoda Mazowiecki. Jest to dotacja na dofinansowanie prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru (art. 74 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami).

Ministerstwo Spraw Wewnętrznych i Administracji, Departament Wyznań Religijnych oraz Mniejszości Narodowych i Etnicznych, Wydział Funduszu Kościelnego

Fundusz Kościelny został powołany na mocy art. 8 ustawy z dnia 20 marca 1950 r. o przejęciu przez Państwo dóbr martwej ręki, poręczeniu proboszczom posiadania gospodarstw rolnych i utworzeniu Funduszu Kościelnego (Dz. U. Nr 9, poz. 87, z późn. zm.) jako forma rekompensaty dla kościołów za przejęte przez Państwo nieruchomości ziemskie. Fundusz ten, stosownie do zasady równouprawnienia kościołów i innych związków wyznaniowych wyrażonej w art. 25 ust. 1 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r., działa na rzecz kościołów i innych związków wyznaniowych, posiadających uregulowany status prawny w Rzeczypospolitej Polskiej.

Fundusz Kościelny stanowi wyodrębnioną pozycję w budżecie państwa – wyznania religijne oraz mniejszości narodowe i etniczne – Fundusz Kościelny, której dysponentem jest minister właściwy do spraw wyznań religijnych oraz mniejszości narodowych i etnicznych – obecnie Minister Spraw Wewnętrznych i Administracji.

Środki Funduszu Kościelnego przeznacza się m.in. konserwację i remonty obiektów sakralnych i kościelnych o wartości zabytkowej (w szczególności remonty dachów, stropów, ścian i elewacji, osuszanie i odgrzybianie, izolację, remonty i wymianę zużytej stolarki okiennej i drzwiowej, instalacji elektrycznej, wodnej, kanalizacyjnej, odgromowej).

W szczególnie uzasadnionych przypadkach może nastąpić finansowanie z Funduszu Kościelnego remontu ruchomego wyposażenia obiektów sakralnych (takich jak np.: instrumenty muzyczne, dzwony) oraz stałych elementów wystroju wnętrz (takich jak np.: ołtarze, polichromie, freski, posadzki).

Z Funduszu nie finansuje się remontów i konserwacji obiektów towarzyszących (takich jak np.: dzwonnice wolnostojące, krzyże), ruchomego wyposażenia obiektów sakralnych (takich jak np.: obrazy, ikonostasy, stalle, epitafia, szaty i naczynia liturgiczne, instrumenty muzyczne, dzwony) oraz otoczenia świątyni, a także stałych elementów wystroju wnętrz (takich jak np.: polichromie, freski, witraże i posadzki).

Program Operacyjny Infrastruktura i Środowisko 2014-2020

Program Infrastruktura i Środowisko na lata 2014-2020 (POIiŚ 2014-2020) to krajowy program wspierający gospodarkę niskoemisyjną, ochronę środowiska, przeciwdziałanie zmianom klimatu i adaptację do nich, transport i bezpieczeństwo energetyczne, a także inwestycje w obszary ochrony zdrowia i dziedzictwa kulturowego. Jest to największy program finansowany z Funduszy Europejskich nie tylko w Polsce, ale i Unii Europejskiej.

Z Programu Infrastruktura i Środowisko finansowane są różnorodne projekty. Głównym źródłem finansowania POIiŚ 2014-2020 jest Fundusz Spójności (FS) oraz dodatkowo wsparcie z Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego (EFRR).

W ramach programu realizowanych jest X osi priorytetowych:

- I. Zmniejszenie emisyjności gospodarki,
- II. Ochrona środowiska, w tym adaptacja do zmian klimatu,
- III. Rozwój sieci drogowej TEN-T i transportu multimodalnego,
- IV. Infrastruktura drogowa dla miast,
- V. Rozwój transportu kolejowego w Polsce,
- VI. Rozwój niskoemisyjnego transportu zbiorowego w miastach,
- VII. Poprawa bezpieczeństwa energetycznego,
- VIII. **Ochrona dziedzictwa kulturowego i rozwój zasobów kultury,**
- IX. Wzmocnienie strategicznej infrastruktury i rozwoju zasobów kultury,
- X. Pomoc techniczna.

10. REALIZACJA I FINANSOWANIE PRZEZ GMINĘ ZADAŃ Z ZAKRESU OCHRONY ZABYTKÓW

Zgodnie z ustawą z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, na każdym właścicielu i posiadaczu zabytku spoczywają obowiązki, wynikające z zasad sprawowania opieki nad zabytkami. Dbanie o stan zabytku, tym samym ponoszenie nakładów na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane spoczywa na właścicielu i posiadaczu obiektu zabytkowego, dysponującego tytułem prawnym do zabytku. W przypadku jednostki samorządu terytorialnego prowadzenie i finansowanie wspomnianych prac i robót jest zdaniem własnym.

BIBLIOGRAFIA

Chotcza wczoraj, dziś, jutro Praca zbiorowa pod redakcją Aliny Skorupskiej-Tomczyk i Władysława Witzaka, Sycyna 2005

Chotcza dawna i współczesna Praca zbiorowa pod redakcją Aliny Skorupskiej-Tomczyk i Władysława Witzaka, Chotcza 2013

SPIS TABEL I ZDJĘĆ

ZAŁĄCZNIKI
